HUMANIST

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND. NR. 5 MEI 1985. LOS NUMMER: ƒ 2,50

DE KERK ALS HOEDSTER VAN HAAR EIGEN MACHT

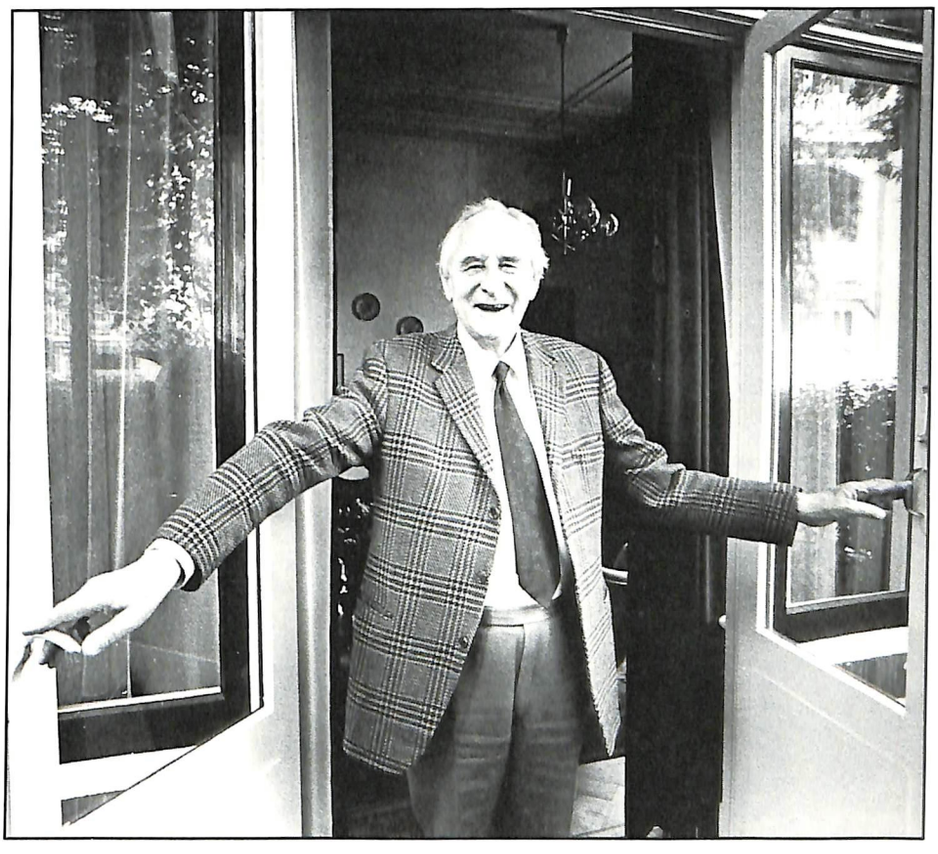

Terugdenkend aan Anton Constandse

DE DINGEN HEBBEN K.SCHIPPERS NODIG OM GEZIEN TE WORDEN

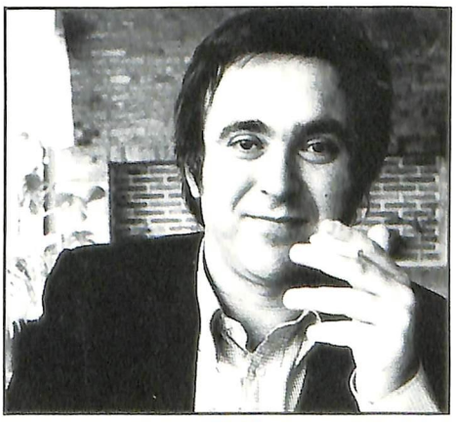

DE FOLTERAAR: IDEALIST OF NIHILIST?

HUMANIST

Uitgave Humanistisch Verbond, verschijnt maandelijks.

40ste jaargang, mei 1985

REDAKTIE & VORMGEVING:

Hes van Huizen

MEDEWERKERS DIT NUMMER:

Paul Cliteur/Jos Collignon/Theodor Holman/Tom Jansen/Harrie Jekkers/Jan de Leede/Philip Mechanicus/Koos Meinderts/Vincent Mentzel/Jac van den Oort/Martin Šimek/Jimmy Slothouwer/Piet Spigt/Rob Tielman/Chiel Verduijn

REDAKTIE-ADRES:

Oudkerkhof 11, Utrecht
Postbus 114, 3500 AC Utrecht
Telefoon: 030-318145

REDAKTIEKOMMISSIE:

Mettha de Nachtegaal/Jan de Leede/Wim Jungman/Rina Spigt

ABONNEMENT/LIDMAATSCHAP

Een abonnement op de „Humanist" kost *f* 25,- per jaar.
De kontributie voor het lidmaatschap van het HV stelt u zelf vast. De minimumkontributie is *f* 65,- per jaar, inklusief een abonnement op de „Humanist". Mede-leden hoeven geen kontributie te betalen. Als richtlijn voor de vaststelling van de bijdragen houden veel leden een half procent van hun inkomen aan. Voor leden met een bruto inkomen beneden de *f* 18.000,- per jaar bedraagt de minimumkontributie *f* 45,- per jaar. Voor jongeren voor wie recht op kinderbijslag en/of kinderaftrek bestaat bedraagt de kontributie *f* 30,- per jaar. Gezinsleden en huisgenoten kunnen zelfstandig lid worden voor *f* 15,- per jaar. Men ontvangt dan geen „Humanist".

DIT BLAD IS GEDRUKT OP KRINGLOOPPAPIER BIJ BROUWER OFFSET, UTRECHT

Geef u op als lid van het Humanistisch Verbond of neem een abonnement op de „Humanist". Bel 030 - 31 81 45 of schrijf naar: Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Wacht met betalen tot u een aksept-girokaart ontvangt.

HUMANISTISCH VERBOND GIRO 197930 - UTRECHT

Foto's omslag:
Vincent Mentzel en Philip Mechanicus
Cartoon: Jos Collignon

HET VOLGENDE NUMMER VERSCHIJNT ROND 1 JUNI. KOPIJ VOOR DIT NUMMER MOET UITERLIJK BINNEN ZIJN OP 8 MEI.

Komité slaat door

In de Humanist van april stond een bericht, getiteld: „Komité Laat Paus Weten Wiens Grond Hij Kust", en de tekst van de advertentie die dit komité wil plaatsen als de Paus Nederland bezoekt. Het bericht vermeldt ook hoe men kan meebetalen aan die advertentie als men dat wil. Hierop is enig kommentaar m.i. op zijn plaats.
Ter vermijding van misverstand: naar mijn mening hoort de paus in Rome en kan hij daar ook beter maar blijven; zeker deze Poolse meneer die zich aldoor op laakbare wijze bemoeit met de gang van zaken in landen die hij bezoekt. Bovendien is die grondkusserij een belachelijke en schijnheilige vertoning.
Echter, de aktie van genoemd komité slaat door naar een ander uiterste. In de advertentie zal het zo worden voorgesteld dat alles in Nederland volkomen in orde is op het gebied van mensenrechten en demokratie. Hier, zo heet het, respekteert men het zelfbeschikkingsrecht van het individu; van betutteling en bevoogding houden we hier niet; hier zijn geen problemen voor wie geboortebeperking wil toepassen of homoseksualiteit wil praktizeren. Was het allemaal maar waar. Nederlandse burokraten betuttelen en bevoogden dat het een aard heeft, racisme en fascisme stijgen in populariteit, zigeuners en politieke vluchtelingen hebben hier doorgaans geen leven, voor jonge mensen die van scholen komen is er haast geen zinvol werk te krijgen. Kortom er is zo langzamerhand nog maar verdomd weinig om echt trots op te zijn. Het komité spreekt over idealen alsof het realiteiten waren, en eist daarmee alle Nederlandse grond voor zich op. Het komité, helaas, spreekt slechts namens een deel van alle Nederlanders, en dat weet die paus ook al lang, anders kwam hij niet. De advertentie zal zich dus niet in gunstige zin onderscheiden van alle andere advertenties: er worden halve waarheden opgedist met als doel, een bepaalde zaak fraaier voor te stellen dan die in feite is, in de hoop dat het publiek erin loopt.

Hans Reddingius (Paterswolde)

Om wie gaat het?

In de Humanist van maart schrijft de heer Marius Hofhuis (Bergen) onder bovenstaand hoofd onder meer: „In enkele huizen in Arnhem en Velp is de kommunikatie tussen bestuurders en bewoners „karikaturaal" en er is nu een platform gevormd, waar diskussie plaats kan vinden over medezeggenschap en dat soort zaken."
Als voorzitter van de bewoners-kommissie van de Jan Hoving Flat, woonoord voor ouderen in Arnhem, opgericht door de afdeling Arnhem van de Humanistische Stichting Huisvesting Bejaarden (HSHB), kan ik de lezers van dit blad mededelen dat er van het in gebruik nemen van de Jan Hoving Flat nu ruim acht jaar geleden, af een goede verstandhouding heerst tussen bestuur van de HSHB-afdeling Arnhem, en de bewoners. Als uitvloeisel daarvan is reeds een aantal jaren geleden in onderling overleg tussen dat bestuur en de bewonerskommissie besloten dat bestuur en kommissie maandelijks gezamenlijk vergaderen. Dat geschiedt tot wederzijdse tevredenheid, waardoor kommunicatiestoornissen niet kunnen voorkomen. De kenschetsing van de heer Hofhuis van de kommunikatie als „karikatuur" heeft, wat de Jan Hoving Flat betreft, met de werkelijkheid niets te maken en slaat dan ook terug op hemzelf.

L. Piller (voorzitter bewonerskommissie Jan Hoving Flat)

Klokken luiden

Waar heeft de katholieke kerk eigenlijk ooit 't lef vandaan gehaald om op een oorverdovende manier uiting te geven aan vreugde, verdriet (bij begrafenissen) en het verlangen om maar vooral véél mensen naar de kerk te beieren? Men kent toch wel het gezegde: „Laten we zacht zijn voor elkaar?" Of geldt dat niet voor katholieke kerken?

Ria Senders (Heeze)

Veel plezier

Ik wil u even laten weten dat ik de laatste keren met veel plezier de Humanist gelezen heb. Het interview met de heer Arnoni was zeer indringend en heeft mij nog dagen beziggehouden. Wel zeker een soort van monument voor hem. Uw cartoonist Anone streelt mijn grillig gevoel voor humor. Het interview met mevrouw Roemer is toch wel wat anders dan het geijkte gedoe van standaard anti-racistische teksten die je meestal krijgt voorgeschoteld. Ik begrijp wat meer nu van mijn surinaamse medeburger. Ook uw scribent Theodor Holman (van Pisa?) groeit elke maand. Uw Quatre-mains wint aan melancholie wat geen verlies is. Dus ik zou zeggen: gaat u zo door!

K. G. Vedder (Amstelveen)

HUMANISTISCHE PARTIJ TIMMERT LUIDRUCHTIG AAN DE WEG

„De Humanistische partij timmert de laatste maanden luidruchtig aan de weg. Ze geeft zich uit als politieke partij. Het streven: de meerderheid van de stemmen, de sleutelpositie. Het veelal jonge partijkader wordt gepaaid met mooie idealen. Eenmaal partijlid dient men deel te gaan nemen aan „De Gemeenschap". Werken aan jezelf, onder leiding van je innerlijke gids. Een politeke partij die zich baseert op de leer van de meester: een sekte."

Zo, hoort u het ook eens van een ander. In dit geval „de Lawine", een onafhankelijke stadskrant uit Groningen. Deze geeft in haar nummer van 2 april uitgebreide reportage van de nu ook in het noorden opgedoken Humanistische Partij. Onder de kop „De fuik naar een sekte" doet de krant uitgebreid verslag van een aktiedag zieltjes winnen in de straten van het centrum van Groningen op een drukke zaterdagmiddag. Het blad noemt de agressief optredende Humanistische Partij een sekte vermomd als politieke partij en onderbouwt dit met een doorlichting van de struktuur en met uitgebreide citaten uit de „bergrede" van de oprichter, de Argentijn Silo. Daarnaast heeft de krant gepraat met een lid, een ex-lid en met partij-sekretaris Peter Noordendorp.

Hoe gaat zo'n dag ronselen van de Humanistische Partij nu in z'n werk? Het artikel in de Lawine beschrijft dat precies: „men wordt op straat enthousiast aangesproken door iemand met een oranje kaartje op de borst. De boodschap is eenvoudig: Het gaat slecht, dat vind jij toch ook? Maar je dóét er niets aan. Je kúnt er iets aan doen! Door met ons mee te werken. Wij geloven in de menselijke intentie. Als iedereen lid wordt van de Humanistische Partij, dan vinden we er wel wat op(). De aangesproken jongere fleurt er helemaal van op."
Zoals wij vorig jaar reeds in de Humanist schreven, stamt de Humanistische Partij uit de religieus-filosofische beweging met de naam „De Gemeenschap". Hoewel de Humanistische Partij naar buiten toe los gezien wil worden van deze Gemeenschap, is het ook voor de Lawine duidelijk dat het zowel voor wat betreft de mensen, de leer en de methode één pot nat is: een sekte. Deze is gebaseerd op een bergrede die goeroe Silo in 1969 ergens in Argentinië hield. Het artikel in de Lawine komt met enige fraaie citaten voor de dag. Zoals deze: Silo zegt „Denk niet dat je zult begrijpen door mij tegen te spreken," en: „wij kunnen en mogen geen mening hebben over aktuele maatschappelijke onderwerpen." Na 1969 werd de leer nog aangevuld met een aantal *aanbevelingen*. De eerste van deze aanbevelingen luidt: maak de Gemeenschap tot uitgangspunt van heel je leven. Verder is een van de regels van het systeem dat ieder lid een kwart tot de helft van zijn salaris aan De Gemeenschap geeft. Degenen die echt hart voor de zaak hebben, veranderen ook nog hun naam en sluiten een Gemeenschapshuwelijks.
Het artikel in de Lawine geeft ook iets meer duidelijkheid over de strategie van de Humanistische Partij. Men stelt zich voor dat de meerderheid van alle mensen zich bij de partij zal aansluiten en dat deze vervolgens allerlei hervormingen kan doorvoeren. Door het internationale karakter van de partij (opgericht in 42 landen) bestaan er geen tegengestelde belangen meer tussen de verschillende staten. Daardoor kunnen de defensie-uitgaven worden gehalveerd en met het geld kan de werkloosheid worden opgelost. Simpel, niet waar. Om niet te zeggen naïef. Ondertussen bereiken het HV steeds meer klachten over het door de naam verwarring zaaiende optreden van de Humanistische Partij. Temeer daar deze steeds veelvuldiger én agressiever aan de weg proberen te timmeren. Het bestuur van het Verbond beraadt zich over stappen.

Hes van Huizen

Foto: Jimmy Slothouwer

leden van de Humanistische Partij klampen voorbijgangers aan

Volkspetitionement in aantocht

„Ik keer mij tegen de kernbewapening. U zult rond 1 november een besluit nemen over plaatsing van kruisraketten op Nederlands grondgebied. Ik verzoek u dan néé te zeggen tegen plaatsing." Deze tekst is het resultaat van diepgaande en vaak heftige discussies in het Komitee Kruisraketten Nee. (KKN). Daaraan hebben vertegenwoordigers van het Humanistisch Vredesberaad ook dapper deelgenomen. Het streven was niet om een voor vredesorganisaties zo ideaal mogelijke formulering te vinden, maar één die voor grote delen van het Nederlandse volk aanvaardbaar is. In de eerste week van september zullen zo'n dikke vijf miljoen kaarten met bovenstaande tekst huis aan huis worden verspreid. Het is de bedoeling dat men de kaart getekend terug stuurt. Over hoe een en ander gaat verlopen, zal in de pers nog uitvoerig mededeling worden gedaan.

Overigens is zo'n volkspetitionement geen alledaagse handtekeningaktie. In de grondwet wordt uitdrukkelijk vermeld dat ieder het recht heeft verzoeken schriftelijk bij het bevoegd gezag in te dienen. Onder „ieder" worden ook verenigingen, komitees en andere clubs verstaan, mits zij zich maar beperken tot hetgeen waar zij voor bestaan of zijn opgericht. (CVn)

Vakbonden, kerken en Verbond: medezeggenschap is geen luxe

Op 21 en 22 maart werd de derde landelijke konferentie gehouden tussen de kerken, het HV en de vakbondcentrales FNV en CNV. De konferentie had als thema de zeggenschap in arbeidsorganisaties en de HV-delegatie bestond uit **Rob Tielman, Anneke Krijnen, Cor de Ronde, Arie den Broeder en Ankie van der Rijst.** Binnenkort zal er ook een gesprek van het HV met de werkgevers (VNO) plaatsvinden. De deelnemers aan de konferentie waren van mening dat werknemers een fundamenteel recht hebben op zeggenschap, zowel op de eigen werkplek als in het beleid. De mogelijkheden om aan verantwoordelijkheid en zelfbeschikkingsrecht van mensen in arbeidsorganisaties gestalte te geven, acht men nog onvoldoende. De zeggenschapsrechten dienen dan ook te worden versterkt en uitgebreid. De deelnemers zijn dus duidelijk van mening dat medezeggenschap in bedrijven bepaald geen luxe is. Scholing en vorming in het kader van de medezeggenschap zijn dan ook van essentieel belang, evenals de begeleiding en ondersteuning door o.a. de vakbeweging.
Op de konferentie was men het er ook over eens dat het hebben van gewetensbezwaren in verband met werk legitiem is. Verder staan alle deelnemers in principe open voor zelfbestuur als een vorm van zeggenschap. Experimenten op dit vlak moeten daarom worden bevorderd. De volgende konferentie zal gaan over emancipatie. (HvH)

Werknemers hebben recht op zeggenschap

(advertentie)

Een EEN, TWEE, DRIE STERREN-LOTERIJ hebben we niet.
Verre reizen en andere schitterende prijzen kunnen we u niet bieden. Wie geeft aan het Steunfonds Praktisch Humanisme, helpt mee het humanistisch werk in stand te houden. Zo winnen we met elkaar het behoud van onmisbaar mensenwerk.
Gironummer 6168.
Steunfonds Praktisch Humanisme, Oudkerkhof 11, 3512 GH Utrecht.
Telefoon: 030 - 322786/318145.

(advertentie)

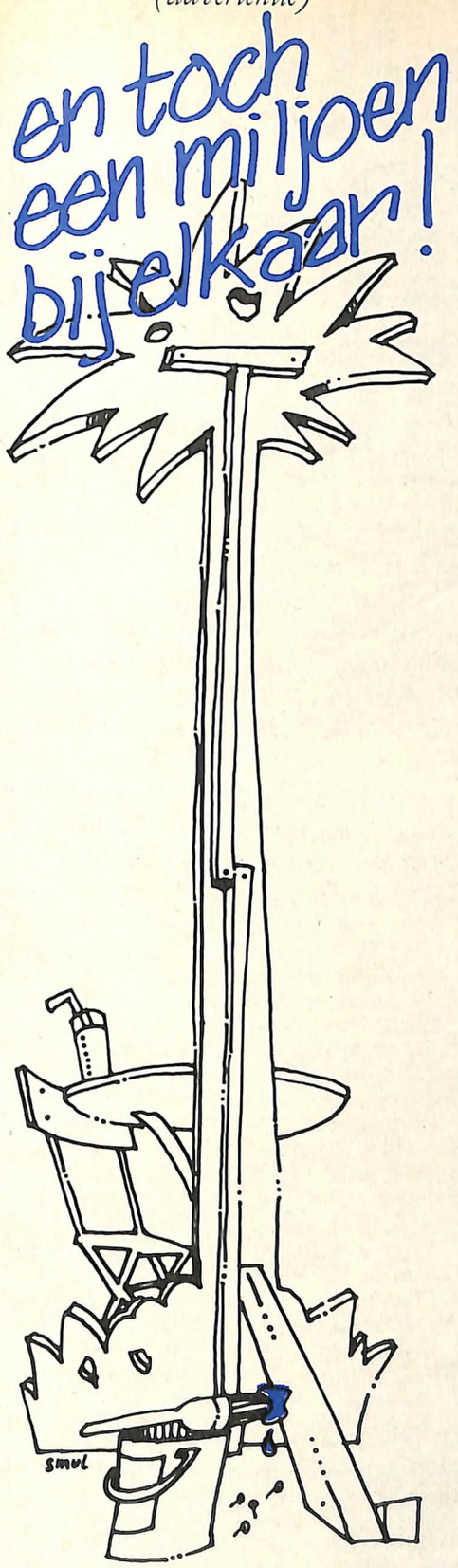

We proberen zonder quizzen en loterijen toch een miljoen bij elkaar te krijgen. Ten eerste omdat we het geld bitter hard nodig hebben. Maar ook een beetje om te laten zien dat het anders kan. Dezer dagen ontving u bericht van het Steunfonds Praktisch Humanisme. Kijkt u er nog even naar, alstublieft.
Gironummer 6168.
Steunfonds Praktisch Humanisme, Oudkerkhof 11, 3512 GH Utrecht.
Telefoon: 030 - 322786/318145.

Vredesberaad in aktie tegen Star Wars

Op initiatief van het Humanistisch Vredesberaad is door een aantal vredesorganisaties een dringend beroep gedaan op de Nederlandse regering en het parlement om op geen enkele wijze mee te werken aan het door president Reagan van de Verenigde Staten aangekondigde Strategische Defensie Initiatief (SDI), beter bekend als *Star Wars*.
President Reagan wil enorme sommen geld uittrekken om de mogelijkheden te laten onderzoeken of ook buiten de aardse ruimte oorlog gevoerd kan worden. Bovendien biedt hij zijn NAVO-bondgenoten en Japan aan in dit projekt mee te werken.
De vredesorganisaties dringen er met klem op aan dat de Nederlandse regering noch zelfstandig, noch binnen enigerlei bondgenootschap in gaat op dit Amerikaanse aanbod. Zij vragen de regering zelfs haar invloed aan te wenden opdat ook organisaties als NAVO, West Europese Unie of EEG geen medewerking verlenen. Tenslotte vragen zij de regering om maatregelen te treffen zodat ook partikuliere instellingen (als bedrijven en onderzoeksinstituten) geen bijdragen zullen leveren aan het SDI-programma.
Het SDI wordt gezien als het begin van een nieuwe ronde in de bewapeningswedloop, waarvan de vredesorganisaties nu juist menen dat deze moet worden doorbroken. Een ander argument is dat onderzoek naar mogelijkheden, bijna altijd leidt tot uitproberen. Dat zet het produceren dan weer onder sterke druk en wat eenmaal gemaakt is, wordt met bijkans wiskundige zekerheid ook geplaatst. In geval van nood zal men dan ook gebruik maken van dit buitenaardse wapensysteem.
Overigens heeft het Humanistisch Vredesberaad het hoofdbestuur van het Verbond ook geadviseerd de paragraaf over **Recht op Vrede** in het Humanistisch Manifest (zie de Humanist van april) in deze zin te wijzigen. Verder ware het te wensen dat op het komende HV-kongres een motie van deze strekking zou worden aangenomen, die dan geheel in de lijn zou liggen van de Kernwapenverklaring van 1980 en de antikernwapenverklaring van 1981. **(CVn)**

Amateur-astronomen voeren aktie tegen militarisering van de ruimte

Lekker met de kijkers achter in de tuin genieten van de schoonheid van de sterrehemel. Dat is wat een groep amateur-astronomen in het Frieze Tzum het liefste doet. En wil blijven doen. Maar daar kon wel eens de klad in komen als de plannen van de Amerikaanse president Reagan doorgaan. Deze wil het studie-objekt van de amateur-astronomen in snel tempo gaan militariseren. Het Amerikaanse projekt – inmiddels beter bekend onder de naam Star Wars – betekent een nieuwe ronde in de bewapeningswedloop met alle risiko's vandien. De Friese amateur-astronomen, georganiseerd in de **Stichting Creatieve Sterrenkunde** gaat tegen deze plannen aktievoeren. Niet dat president Reagan daarvan wakker zal liggen. Maar er is ook een Europese betrokkenheid via de ruimte-organisatie ESA en in Nederland zijn de Fokkerfabrieken betrokken bij de Amerikaanse plannen.
De stichting houdt lezingen en geeft een affiche uit. Deze is te bestellen door *f* 2,25 over te maken op giro 2814584 t.n.v. Y. M. Helkel in Tzum. Voor verdere informatie: Stichting Creatieve Sterrenkunde, Pastoryleane 22, 8804 SC Tzum. Tel. 05174-2833.

Mannen Tegen Seksueel Geweld

Onlangs verscheen het eerste nummer van het **Informatiebulletin Mannen Tegen Seksueel Geweld**. Deze organisatie stelt zich ten doel seksueel geweld tegen vrouwen te bestrijden, onder andere door bij mannen een mentaliteitsverandering over dit probleem op gang te brengen. Het bulletin bevat o.a. informatie over de aktiviteiten in acht verschillende steden en artikelen over akties, bijv. tegen de klucht „Hoe versier ik een stuk". Losse nummers kunnen worden besteld door *f* 4,35 over te maken op giro 5570759 t.n.v. Gert Noordhoek, Utrecht. Een abonnement voor dit jaar (4 nummers) kost *f* 15,00.

DE KERK HOEDSTER VAN HAAR EIGEN MACHT

Kanttekening bij het bezoek van een paus

Het Humanistisch Verbond heeft geen uitnodiging ontvangen om Paus Johannes Paulus II tijdens zijn bezoek aan Nederland te ontmoeten en terecht. Als men zich afvraagt wat humanisten met deze man te maken hebben, dan komt men tot de juiste konklusie: niets. De denkbeelden die hij verkondigt, staan dermate haaks op de denkwereld van humanisten, dat een ontmoeting geen enkele zin zou hebben. Behalve hoofd van de katholieke kerk is de paus ook het hoofd van het mini-staatje Vatikaanstad en hij bestiert dit op een manier die elke rechtgeaarde demokraat doet gruwen. Zou de paus in zijn funktie van staatshoofd naar Nederland komen, dan zou een beleefdheidsvisite al nauwelijks passend, ja zelfs gênant zijn.

DOOR CHIEL VERDUIJN

Uit enquêtes blijkt dat een groot deel van de Nederlandse rooms-katholieke gelovigen niet erg is gecharmeerd van deze paus en nog minder van zijn bezoek aan ons land. Reden genoeg om eens te kijken wat er in het wereldje van gelovigen eigenlijk aan de hand is. Het is namelijk te eenvoudig om alle gelovigen als gezagsgetrouwe kerkelijken te zien. Het is duidelijk dat de huidige paus bij de rooms-katholieken behoorlijk aan gezag heeft ingeboet en zeker niet meer namens hen allen spreekt. Net zo min als een klein groepje orthodoxe fundamentalisten, televisiedominees en EO-adepten het gehele protestantisme vertegenwoordigen.
Over geloven op zich valt niet zoveel te zeggen. Er zijn mensen die een diepe behoefte schijnen te hebben om te geloven in buiten henzelf gelegen machten en krachten die hun leven beïnvloeden. Zij verbinden aan dit geloof bepaalde konsekwenties voor hun dagelijks leven. Zij hebben er recht op dat deze voor hen diepste gevoelens worden gerespekteerd, het behoort tot de zeer persoonlijker levenssfeer. Hetzelfde geldt voor de levensovertuiging van de humanist.

De kerk als hoedster

Gelovigen beleven hun geloof vaak gemeenschappelijk in een kerk. Hebben we het echter over „de kerk", dan denken we eerder aan een instituut, aan de organisatie. Een spinneweb van hele en halve christelijke organisaties. In het midden van dit web is er altijd „de kerk" als hoedster van waarden en normen. Daarbij niet te vergeten: als hoedster van haar eigen macht.
In de hiërarchische rooms-katholieke kerk wordt de paus geacht handhaver te zijn van het leergezag. Als plaatsbekleder van Christus meent hij dat hij mensen kan voorschrijven hoe zij moeten handelen. Deze paus spreekt dan ook heel typerend niet van een *geloofs*gemeenschap, maar van een *kerk*gemeenschap. Het gaat hem kennelijk meer om het instituut kerk dan om de mensen daarin. Weliswaar wordt tegenwoordig heel modern geschermd met het persoonlijk geweten van elke gelovige, maar dat moet dan wel uitsluitend door de kerk zijn gevormd (lees: misvormd). Deze paus eigent zich als eerste onder zijns gelijken (te weten de bisschoppen) het absoluut gezag van de katholieke kerk toe. Het blijkt echter dat in Nederland (en ook daarbuiten) vele overtuigd én kerkelijke katholieken zich verzetten tegen het pauselijk en het daarvan afgeleide bisschoppelijke gezag. De aktiefsten onder hen vindt men in de basisgroepen.

Dit zijn echte geloofsgemeenschappen, die opbloeien naast en ten koste van de officiële kerk. Bovendien zijn er ook veel katholieken die voor het grootste deel reeds buiten de kerk staan, maar de laatste stap toch moeilijk kunnen maken. Voor hen is bijvoorbeeld de benoeming van alweer een orthodoxe bisschop het laatste duwtje om hen geheel buiten de kerk te belanden. Het is dan nog maar één stap om zich ook daadwerkelijk uit de kerkregisters te laten schrijven en bij de burgerlijke stand het *r.k.* achter hun naam te laten schrappen.

Waarheid in pacht

Vanwaar nu al deze aandacht voor kerkelijke zaken. Uiteraard is het humanisten niet onwelgevallig dat zich niet meer rooms-katholiek voelenden zich ook konsekwent uit laten schrijven. Het maakt de getalsverhoudingen immers wat realistischer. Maar er moet wel bij bedacht worden dat „buitenkerkelijk" bepaald niet hetzelfde is als „ongelovig" en zelfs niet als „ongodsdienstig". Belangrijker is echter dat straks een hoofd van een kerk op bezoek komt, die zijn invloed het liefst niet beperkt wil zien tot zijn eigen volgelingen. Hij en zijn kerk menen met hun heilsboodschap de waarheid in pacht te hebben en daarmee het recht deze waarheid aan iedereen op te leggen. Het is deze arrogantie die aartsbisschop Simonis laatst in dit blad deed verzuchten dat niet-gelovigen ook niet gelukkig kunnen zijn. Volgens hem is geluk simpel „een goed geweten en geloof in God" (Humanist, dec'84/jan'85).
Deze priesterkaste denkt nog steeds niet alleen het eigen kerkvolk voor te kunnen schrijven, maar ook andersdenkenden bijvoorbeeld via de burgerlijke wetgeving haar wil te kunnen opleggen. Johannes Paulus II schrijft hierover in het boekje *„Over de taken van het christelijke gezin in de wereld van deze tijd"* (Uitgave De Horstink, Amersfoort): „Het volk Gods moet ook de burgerlijke overheid bewerken, opdat deze weerstand biedt aan de tendensen die de maatschappij ontbinden en schadelijk zijn voor de waardigheid, de zekerheid en het welzijn van de afzonderlijke burger." En opdat het gezin centraal zal staan „moeten de maatschappij en de publieke instanties het wettige huwelijk begunstigen door middel van een reeks sociale en politieke maatregelen waardoor het gezinsinkomen wordt gegarandeerd, beschikkingen worden getroffen voor een huisvesting die geschikt is voor het gezinsleven, en passende mogelijkheden om te werken en te leven worden geschapen."

Jeugd centraal

Huwelijk en gezin als hoeksteen van de samenleving dus, waarmee de officiële kerk allerlei andere relatievormen die langzamerhand in een moderne samenleving ingeburgerd zijn geraakt, verwerpt. In deze pauselijke „aanmaningen" neemt behalve het gezin ook de jeugd een centrale plaats in. Het is zeker niet te veel gezegd, dat de officiële katholieke kerk er naar streeft om mensen van jongsafaan regelrecht te indoktrineren. Het kerkelijk leergezag is erop gericht om gelijk met de zindelijkheidstraining het geweten van het kind te vormen in een keurslijf van geboden en verboden volgens het waarden- en normenpatroon van de kerk. Een ruime en veelzijdige geestelijke ontwikkeling van het kind in een open opvoedingssituatie wordt zo onmogelijk gemaakt. Bovendien wordt psychische schade aangericht, die vaak levenslang duurt. Uit ethisch oogpunt zijn dit hoogst onverteerbare zaken.

Hoe er door de katholieke kerk wordt gedacht over geboortebeperkende maatregelen – voorbehoedsmiddelen en abortus met name – is wel bekend. Minder weten we echter over hoe er gedacht wordt over geboortebevorderende technieken als kunstmatige bevruchting. Overigens zien we dat veel gelovigen maling hebben aan dit soort voorschriften.

De macht van het Vatikaan is echter groot en strekt zich over heel de wereld uit. Zo oefent het al jaren druk uit op rijke westerse landen met een katholieke signatuur om toch vooral maar geen hulpprogramma's voor de Derde Wereld te financieren waarin geboortebeperkende maatregelen zijn opgenomen. Het Vatikaan is ook betrokken bij tal van aan de Verenigde Naties verwante organisaties waar het eenzelfde politiek voert, niet altijd zonder sukses. Tijdens de tweede grote bevolkingskonferentie van de Verenigde Naties (vorig jaar in Mexico) bleek dat de Verenigde Staten op dezelfde lijn is gaan zitten. President Reagan heeft onder druk van de fundamentalistische lobby in zijn land (onder andere de Moral Majority) het eerste deel van de Amerikaanse bijdrage voor 1985 aan het VN-fonds voor Bevolkings Aktiviteiten (UNFPA) opgeschort. De Verenigde Staten is de belangrijkste financier van dit fonds. De bijdrage van 17 miljoen dollar aan de internationale federatie voor ouderschapsplanning (de IPPF) is ook gesneuveld, niet in de laatste plaats onder druk van die griezelige organisaties.

Partikulier initiatief

De invloed van het Vatikaan en van deze paus met zijn konservatieve ideeën, is groot. Is deze invloed ook merkbaar in Nederland?
Hierop kan volmondig met „ja" geantwoord worden. Zichtbare macht vormen de hele en halve christelijke organisaties, die onder het motto partikulier initiatief sinds jaar en dag grote delen van de samenleving beheersen. Een onevenredig groot deel van de gezondheidszorg is in handen van konfessio-

Foto: ABC-press

nele besturen. Hetzelfde geldt voor het ruime veld van de maatschappelijke dienstverlening, terwijl het bijzonder (konfessioneel) onderwijs in geen verhouding staat tot de maatschappelijke werkelijkheid. Veel enger is de onzichtbare macht die het konfessionele bestuurscircuit heeft door een netwerk van persoonlijke en organisatorische onderlinge relaties. Hierdoor houdt men de zaak onder kontrole en kan men er voor zorgen op kruciale plaatsen toegewijde broeders (en in mindere mate zusters) te hebben.
In de roerige 60'er en 70'er jaren leek deze invloed tanende. Maar schijn bedriegt, want het behoudende deel van de konfessionelen hield zich stil en hun bestuurszetels warm. Zij bogen mee met nieuwlichters voor zover het nodig was om hun zetels niet te verliezen en bewaarden ondertussen hun invloed voor „betere tijden". Hierdoor is het konfessionele bestuurscircuit in stand gebleven, vooral op die plaatsen waar weer het beleid wordt gemaakt. Een grote verwevenheid met het ekonomisch leven, met banken, industrieën en andere bedrijven, maakt onder meer dit soort „partikulier initiatief" mogelijk. Helaas voert het te ver om hier in dit artikel uitvoerig op in te gaan.

Houden wat je hebt

Hoe de konservering van invloed en macht werkt, bleek enkele jaren geleden toen het Verbond ging praten met de Raad van Kerken. Men werd het roerend eens over het gezamenlijk terugdringen van de maatschappelijke en geestelijke ontsporingen in de samenleving. Toen er echter zaken gedaan moesten worden, was men niet thuis. Daarvoor moest men niet bij deze Raad zijn maar bij het interkerkelijk Contact in Overheidszaken (CIO), dat de overheid op tal van terreinen van advies dient. Onder meer over door de overheid betaalde geestelijke verzorgers in het leger en de gevangenissen. Na er verschillende malen over vergadert te hebben, kwam het CIO tot de konklusies dat het Humanistisch Verbond voor hen geen gesprekspartner kon zijn. Op een voorstel van humanistische zijde om te komen tot een Raad voor het Geestelijk Leven werd noch door de regering noch door het CIO gereageerd. Men is doodeenvoudig niet bereid iets van zijn invloed en zijn macht in te leveren ten gunste van het Verbond. Of het nu gaat om humanistische geestelijke verzorging, het humanistisch vormingsonderwijs of de uitbreiding van radio- en televisie zendtijd, het motto is: vasthouden wat je hebt.

Protektie

De konfessionele machtspositie bleef (en blijft) vaak ook in takt dankzij de bescherming van geloofsgenoten in de politiek en het overheidsapparaat. Een duidelijk voorbeeld is de jarenlange lijdensweg van de abortuswetgeving. Het uiteindelijke resultaat is toch weer een bevoogdende wetgeving met een verwerpelijk vergunningenstelsel en geheime ministeriële richtlijnen. Voor het hete hangijzer „euthanasie" werd een staatskommissie ingesteld, waarin overwegend christelijke politici werden benoemd. Enkele jaren geleden moest de minister van Volksgezondheid een voorstel tot sanering van het ziekenhuiswezen intrekken, omdat konfessionele ziekenhuizen te opvallend werden ontzien. Nu het op deze manier niet is gelukt, wordt getracht dit beleid kleinschalig door te voeren. Deze indruk krijgt men althans als men het gestoethaspel rond het Amsterdamse Emma Kinderziekenhuis gade slaat *(zie kader).*

Nieuwe moralisten

Een recente ontwikkeling is de opkomst van wat in het weekblad De Groene „de nieuwe moralisten" wordt genoemd. Het zijn moderne managers van de nieuwe moraal, die vinden dat de verzorgingsstaat op de helling moet. Daarvoor in de plaats moet de onderlinge zorg, samen met het gezin, de familie en in het algemeen de gemeenschapszin komen. De emancipatie van vrouwen, homoseksuelen en anderen moet volgens deze moralisten op een zacht pitje. Dit onder het mom dat het anders te veel kost. In werkelijkheid wil men op een moderne wijze inhoud geven aan oude en in feite overleefde waarden en normen. Zo moet bijvoorbeeld de nivellering wijken voor het onderscheid in rangen en standen.

Johannes Paulus II speelt zowel in op deze nieuwe moraalmanagers als op het konservatievere bestuurscircuit. Hij predikt daarbij zowaar het „nieuwe humanisme". „De wetenschap", zo stelt de paus, „en haar technische toepassingen bieden nieuwe, onmetelijke mogelijkheden voor de opbouw van zo'n humanisme. Maar als gevolg van politieke keuzen die de richting van het wetenschappelijk onderzoek en van zijn toepassingen bepalen, wordt de wetenschap dikwijls aangewend tegen haar oorspronkelijke zin in, tegen de ontwikkeling van de menselijke persoon."
Deze passage zou een sieraad kunnen zijn in een humanistische publikatie, ware het niet dat de uitspraak vooraf wordt gegaan door de opmerking dat het de taak van heel de kerk is de nieuwe in opkomst zijnde kultuur in haar zelf te kerstenen. Want: „op deze wijze zal het nieuwe humanisme de mensen niet beroven van hun relatie met God, maar hen juist tot een meer volmaakte betrekking met God brengen." Daarmee is dan weer de aap uit de katholieke mouw.

De deur op een kier

De stroming van de nieuwe moraalmanagers en de meer behoudende leden van het bestaande bestuurscircuit zitten bepaald nog niet op één lijn, maar bijten doen zij elkaar ook niet. Beide stromingen passen op uitstekende wijze in het straatje van een modern politiek konservatisme. Het komt daarbij goed van pas dat het oude bestuurscircuit de stoelen warm heeft weten te houden. *Van Verzorgingsstaat naar Verzorgingsmaatschappij* heet een CDA-pratijrapport waarin een grote rol is toebedacht aan het partikulier initiatief en daar hebben de konfessionelen reeds vele touwtjes in handen.
Als het aan het CDA ligt – waar alle progressievere figuren (loyalisten, dissidenten) langzaam maar zeker worden weggewerkt – zal het allemaal zo blijven. Deze partij verzet er zich dan ook tegen dat de „kerkelijke gezindheid" uit de bevolkingsboekhouding verdwijnt. Behalve dat een eigen betrouwbare registratie kapitalen zou gaan kosten, konden er ook weleens veel lagere cijfers uit de bus komen.
Of de oude garde en de nieuwe moralisten er in zullen slagen hun denkbeelden op grote schaal ingang te doen vinden, zal de toekomst leren. Tot nu toe heeft men op belangrijke punten niet zijn zin gekregen. Wel is men er in geslaagd de zaken zo te draaien dat de deur op een kier is blijven staan om tezijnertijd de eigen ideeën toch nog te kunnen verwerkelijken. Zo zal het CDA er bij de anti-diskriminatiewetgeving voor ijveren dat diskrimineren weliswaar niet mag, maar dat als het toch gebeurt (bijvoorbeeld door besturen van christelijke instellingen) er niets tegen kan worden ondernomen.

Verstrengeling

Sommige humanisten hebben nogal wat bezwaren tegen het verstrengelen van levensbeschouwing en politiek. Er is echter geen ontkomen aan als allerlei ekonomische en politieke maatregelen zijn te verwachten die een oneigenlijk doel moeten dienen; namelijk mensen een bepaalde moraal van christelijk-konservatieve snit opdringen. Alleen maar roepen dat 't niet mag, zal niet helpen. (De rechter inschakelen kan incidenteel wel een oplossing bieden).
Veel belangrijker is dat er fundamenteel wordt doordacht wat de relatie tussen mens en maatschappij, staat en overheid, mens en ekonomie in humanistische zin te betekenen hebben en welke ethische konklusies daaruit getrokken kunnen worden. Weliswaar heeft iedere humanist z'n eigen humanismetje, maar het moet mogelijk zijn om in grote lijnen op een gezamenlijk spoor te komen en te blijven. Zeker geldt dat ten aanzien van het vraagstuk van de verdraagzaamheid, zowel onderling als tegenover andersdenkenden. Zo kan dan wellicht een samenhangend toekomstbeeld ontstaan dat inspireert en waarvoor het waard is zich in te zetten.
Een geheel andere vraag is of humanisten zelfstandig dan wel met anderen willen samenwerken om de wereld leefbaar te houden – en zo mogelijk nog een beetje leefbaarder te maken. De bescheidenheid gebiedt te zeggen dat humanisten hierover weliswaar inspirerende denkbeelden ter tafel kunnen brengen (en dat is op zichzelf al bijzonder belangrijk), maar dat zij niet veel verder zullen komen op eigen kracht. Onder de medestanders en strijders vinden we zeker ook gelovigen (onder wie ook katholieken) die kritisch staan tegenover hun paus. Weliswaar zijn hun uitgangspunten en hun grondslagen geheel verschillend van de humanistische, maar hun streven en doelstellingen zijn vaak in grote lijnen dezelfde. Voor samenwerking is een sterke, eigen humanistische identiteit een eerste voorwaarde. Mijn ervaring leert me dat hoe beter ik mijn eigen humanisme begrijp en beleef, ik des te meer begrijp van andermans beweegredenen en opvattingen. Wil zo'n samenwerking slagen, dan is (naast die sterke humanistische identiteit) begrip voor die ander een niet te miskennen voorwaarde.
Evenmin als de nieuwe moralisten kunnen humanisten in de toekomst kijken. Maar er aan werken brengt zin in het leven. En daar gaat het toch uiteindelijk om?

Chiel Verduijn

Een proeve van konfessionele manipulatie: de dreigende opdeling van het Emma Kinderziekenhuis

Het Emma Kinderziekenhuis (EKZ) geniet met zijn vele specialisaties landelijke bekendheid en heeft meer dan een plaatselijke of regionale funktie. Het gebouw waarin het is gevestigd, is nog net geen bouwval, maar toch zo slecht dat verhuizing op korte termijn absoluut noodzakelijk is. Binnen het ziekenhuis heerst verdeeldheid over de vraag of het EKZ als zelfstandige eenheid naar het Akademisch Medisch Centrum (AMC) van de *neutrale* Universiteit van Amsterdam moet of naar het Akademisch Ziekenhuis van de *gereformeerde* Vrije Universiteit (VU). „De goede naam, de deskundigheid, is niet te danken geweest aan het gebouw, of aan de specialisten, maar aan het gehele team zoals het hier werkt. Een eerste voorwaarde voor welke oplossing dan ook is dat die hele eenheid mee overgaat en bij elkaar kan blijven," zo stelde een kinderarts op 19 december van het vorig jaar in de Noord Amsterdammer.
In Vrij Nederland van 2 februari wordt gemeld dat zowel de Amsterdamse gemeenteraad als de Provinciale Staten van Noord-Holland de AMC-variant adviseren. In beide colleges sprak als enige het CDA zich eenstemmig uit vóór samenwerking van het EKZ met het christelijke VU-ziekenhuis. De uiteindelijke beslissing ligt bij de staatssekretaris voor Volksgezondheid. Maar omdat er akademische ziekenhuizen in het geding zijn, heeft ook de minister van Onderwijs een vinger in de pap.
Bij een onderhoud over deze zaak tussen de staatssekretaris en de minister blijkt ook ex-CNV-voorzitter Jan Lanser aanwezig. „Die duikt dan ook werkelijk altijd op onverhoedse plaatsen op (Zuid Afrika, Vleeschmeesters, Ogem, Smit Internationale). Dit keer vergaderde Lanser klaarblijkelijk mee in zijn funktie als bestuurslid van de VU. En als christen natuurlijk," zo schrijft Vrij Nederland.
Voor de goede orde zij vermeld dat het EKZ in het AMC onderbrengen ongeveer 7,5 miljoen gaat kosten en binnen de kortste keren gerealiseerd kan worden, terwijl de VU-variant ruim 40 miljoen gaat kosten en het jaren duurt voor het zover is. Het EKZ geeft niet alleen aanzien, maar is bovendien een vette kluif: het kinderoncologisch centrum van het EKZ krijgt jaarlijks zo'n 7½ ton van het Koningin Wilhelminafonds, de opbrengst van de aktie Geven voor Leven van enige jaren geleden.
Op 8 februari laat de staatssekretaris weten in elk geval geen nieuwbouw toe te staan en binnenkort met een voorstel komen.

Tot slot een enkel citaat uit Het Parool van 5 maart: „Het is geheel onzeker geworden of het EKZ in zijn geheel zal verhuizen naar één van de twee Amsterdamse akademische ziekenhuizen. Delegaties van beide akademische ziekenhuizen praten sinds een week met elkaar over de mogelijkheid om het enige kinderziekenhuis van Amsterdam op te splitsen over het VU-ziekenhuis en het AMC. De beide akademische ziekenhuizen, die vandaag pas direktie en bestuur van het EKZ van hun besprekingen op de hoogte hebben gebracht, gaan daarmee in tegen de uitdrukkelijke wens van staatssekretaris Van der Reijden (VVD) van Volksgezondheid. Die geeft er de voorkeur aan dat het EKZ in zijn geheel verhuist naar het AMC. Minister Deetman (CDA) van Onderwijs echter ziet het kinderziekenhuis liever naar de gereformeerde VU gaan."

Konklusie: wanneer het om het behoud van invloed en macht gaat, spelen bezuinigingen opeens geen rol meer. Men weet door een mengelmoes van zakelijke, ideologische en medische argumenten en vooral door een verstrengeling van bestuurlijke en politieke verantwoordelijkheden het zo te manipuleren, dat het konfessionele ziekenhuis in elk geval een deel van de koek krijgt. In betere tijden met behulp van overheid en gelden van onder meer het bedrijfsleven kan dat stukje koek dan wellicht de grondslag vormen voor uitbouw. Dat zal dan wel weer ten koste gaan van het algemene ziekenhuis in het AMC. (CVn)

NIEUWE BOEKEN

besproken
door
Jan de Leede

De brandende kwestie

Uitg. Raamgracht, 200 blz., ƒ 24,75. Seizoen 1983/1984.

De Stichting Literaire Aktiviteiten Amsterdam organiseert elk seizoen een reeks lezingen. Volgens de achterflap komen daarin schrijvers en intellektuelen aan het woord die de gelegenheid te baat nemen om het denkend deel van Nederland te voorzien van uitdagende meningen.
Zo'n taakstelling wekt onze belangstelling. Ook het Humanistisch Verbond houdt zich voortdurend bezig met brandende kwesties en poogt daarop een eigen visie te ontwikkelen. Het ligt voor de hand om ook over je eigen schuttinkje heen te kijken om te zien waar anderen zich mee bezig houden.
Na lezing van de gehele bundel valt de oogst mij tegen. In vijf van de acht betogen kan ik niets ,,brandends" vinden, het bevat niet meer dan aardig gekeuvel, dat nergens toe uitdaagt. Blijven over drie verhalen, die wel de moeite waard zijn. **Abram de Swaan** schrijft onder de titel ,,Met de prop in de mond – over de vrijheid van onderzoek" over de moeilijkheden die sociologen ervaren als zij onderzoek willen doen naar het funktioneren van sociale instellingen, zoals scholen, ziekenhuizen en sociale diensten die alle gefinancierd worden uit de openbare middelen. Deze instellingen verzamelen zeer persoonlijke gegevens van hun kliënten, en kunnen alleen maar goed funktioneren als de kliënten daarbij een grote openheid betrachten. Maar als vervolgens het funktioneren van de instellingen zèlf aan de orde is weten deze zich heel goed tegen weetgierige buitenstaanders af te schermen. Uit een oogpunt van demokratie een slechte zaak.
Doeschka Meijsing laat verder in deze bundel door middel van het reisverslag, ,,Waarom is de Dode Zee zo zout?" zien hoe de samenleving in Israël boordevol problemen zit. En tenslotte geeft **Andreas Burnier** in ,,Het Kwaad: Romantiek en Realiteit" een indringende, allesbehalve tot vrolijkheid stemmende visie op de onoplosbaarheid van het probleem van het kwaad in de wereld: ,,Het kwaad behoort bij ons mensen. Het hoort met name bij het specifieke van de mens: haar individualiteit en haar beperkte bewustzijn".
Leggen we ons daar bij neer? Of gaan we tòch verder zoeken? (JdL)

Milieukrisis en filosofie

Achterberg, Zweers e.a., Ekologische uitgeverij, 212 blz., ƒ 25,–.

Een bundel van acht essays, gericht op een filosofische verdieping van verschillende aspekten van de ekologie, dat is de bestudering van struktuur en funktie van de natuur waarbij de mens uitdrukkelijk als onderdeel van die natuur wordt gezien.
Egbert Tellegen onderzoekt in een artikel over ,,*Milieu en staat*" de rol van de staat als regulerende instantie op milieugebied. In de milieubeweging zijn gedachten ontwikkeld in de richting van kleinschalige, zelfstandige leefgemeenschappen òf het voeren van milieu akties. Toch kan alleen de overheid een einde maken aan milieubedervende aktiviteiten. Dit staat echter in tegenstelling tot het huidige streven naar deregulering, dat in hoofdzaak gericht is op het wegnemen van allerlei belemmeringen in de vorm van overheidsmaatregelen ten behoeve van een vrije ontplooiing van het bedrijfsleven. Op die manier bepaalt het bedrijfsleven de grenzen van het milieubeleid.
Kritiek op de regulering door de overheid is thans erg in de mode. Tóch stelt Tellegen dat ten behoeve van het milieubehoud een aktieve, regulerende overheid een eerste vereiste is.
In ,,*Inhoud en betekenis van een holistisch natuurbeeld*" geeft Schroevers een aardig en goed leesbaar verhaal met een konklusie, die nogal vanzelfsprekend is. Hij stelt namelijk dat een ekologisch verantwoord natuurbeeld holistisch, d.w.z. op het geheel gericht moet zijn. Daarna volgt een moeilijk, wetenschapstheoretisch betoog van Verhoog over ,,*Ekologie als alternatieve wetenschap*".
Zweers neemt vervolgens in een theoretische verhandeling over ,,*Natuur en kultuur in ekologisch perspektief*" het onderscheid tussen feit en norm als uitgangspunt. In een ombuiging van een jeugdig stadium van groei, naar een rijp stadium van dynamische stabiliteit dienen we te beseffen, dat de maatschappij, niet beschikt over een ingebouwde regelaar. Levende organismen hebben deze wel in de vorm van een genetische kode die automatisch de overgang regelt van jeugd naar volwassenheid. Voor de samenleving moet de mens er zelf een ontwikkelen. Vervolgens gaat Achterberg ,,*Op zoek naar een ekologische ethiek*". Hij komt tot een heel zinnige inventarisatie van de elementen die de inhoudelijke kern zijn van een ,,realistischer" natuurfilosofie passend bij een ekologische ethiek. Die elementen zijn: interdependentie, komplexiteit, kwetsbaarheid, zelfstandigheid, individualiteit, gemeenschap, oorsprong en morele subjektiviteit.
Ton Lemaire biedt een heel interessante kijk op ,,*De Indiaanse houding tegenover de natuur*". Hij beschrijft een – geïdealiseerd – Indiaans begrip van ,,Moeder Aarde", waarin de mens zich verbonden en verwant weet met alles in de natuur, een geheel waarin alles leeft en is bezield. Uiteraard is een konkrete leefwijze belangrijker voor het behoud van de natuur dan een ideologie en ook de intussen ,,veramerikaniseerde". Indianen beseffen dat een terugkeer naar de oorspronkelijke leefwijze niet mogelijk is. Toch vormt de Indiaanse ideologie een waardevolle inspiratie voor een modern ekologiebesef.
Tenslotte filosofeert Duintjer in dit boek heel leesbaar over ,,*Natuur, vervreemding en heelwording*". We kunnen de vervreemding overwinnen door ons ,,lijfelijk verbonden te voelen met de natuur als een levende stroom in ons en om ons."
Zoals met filosofische verdieping dikwijls het geval is: theoretisch-akademische en heel toegankelijke verhalen wisselen elkaar af. Zo ook in deze bundel. (JdL)

Denkend aan Anton Constandse

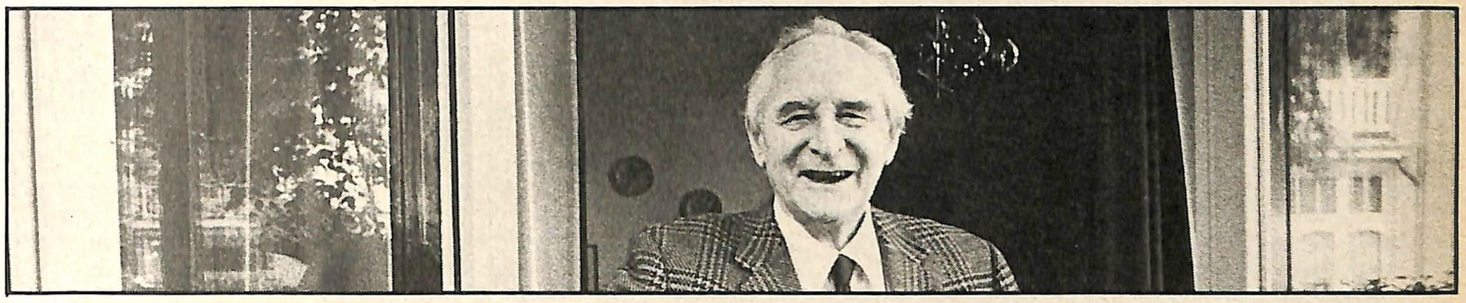

Foto: Vincent Mentzel

Het is nu ongeveer 50 jaar geleden dat ik Anton Constandse leerde kennen. Hij hield een spreekbeurt voor een bijeenkomst van de vrijdenkers in Amsterdam, ik meen in het Minervapaviljoen. Ik was een jaar of 15, middelbare scholier, en was daar met mijn oudere broer die bestuurslid was van De Dageraad.
Enkele indrukken zijn mij sterk bijgebleven. Het onderwerp was „Nederland, God en Oranje", een in die jaren door hem vaak uitgesproken vertoog. Het was een scherpe, kritische, overvloedig gedocumenteerde verhandeling, waarin de reactionaire samensmelting van godsdienst, heersende klasse en koningshuis op vernietigende wijze werd gehekeld. Dat begrip *hekelen* is in mijn herinnering blijvend geworden als ik aan Anton denk. Hij kon, met een stroom van argumenten, buitengewoon bijtend te keer gaan tegen wat hij gezuiverd, ontleed, verscheurd, losgewoeld wilde zien, over de hekel gehaald.
Daar kwam bij dat het betoog werd uitgesproken op een voor mij in die kring ongekende manier: met een sterk beklemtonende, merkwaardig gekunstelde spraak. Later kwam ik te weten dat Anton altijd zo sprak, ook in zijn meest onbewaakte ogenblikken. Hij heeft me eens verteld dat hij die karakteristieke spreekwijze vermoedelijk zich aangewend had toen hij als jongen uit Brouwershaven, met een sterk zeeuws accent, in Den Haag onderwijs moest geven.
De derde indruk die ik toen opdeed, was die van zijn zorgvuldige, welhaast modieuze kleding. Ook dat, leerde ik in de loop der jaren begrijpen, wàs Anton Constandse: correct.
Toen, in die dertiger jaren, stak hij voor mij af tegen die kring van vrijdenkers en anarchisten: manchester, geblokte overhemden, schillerkragen, schoenen van Zwartjes.
Als ik nu terugboor door een halve eeuw zie ik Anton nog staan op dat podium, met dat hakige profiel, messcherp orerend in doordachte, gescandeerde zinsbouw, in donker, double-brested colbert, met boord en das – lang en broodmager.

DOOR PIET SPIGT

Anton Constandse was vrijdenker, humanist en libertijn – in die volgorde. Dit zijn z'n eigen woorden, ik verzin ze niet, maar het zijn wóórden. Van het eerste ogenblik af dat Anton zich ging uiten – schrijven en spreken van zijn zeventiende jaar af, in een schoolblad – stonden vorm en inhoud in beginsel vast. Weliswaar kwamen er ontwikkelingen in zijn overwegingen voor, waarvan hij zich altijd oprecht in het openbaar rekenschap gaf, maar er zijn geen grote, dramatische wendingen te constateren. Natuurlijk werd het gebied waarop hij zich bewoog gestadig veel en veel ruimer. Zijn kennis breidde zich onvoorstelbaar uit en zijn fotografisch geheugen maakte het mogelijk feilloos, snel en verschrikkelijk veel te produceren. De eerste helft van de vijftiger jaren was de oogst ongelooflijk. Als redakteur van het Handelsblad schreef hij dagelijks commentaren en overzichten, reisde ook veel. Wekelijks schreef hij drie, vier artikelen in De Vrijdenker, redigeerde Verstandig Ouderschap. Hield iedere winter 40 lezingen en schreef bovendien in het Frans zijn proefschrift over Calderon. In een koffiehuis naast het gebouw van het Handelsblad hebben Anton en ik op een middag eens lacherig becijferd wat hij allemaal al geschreven had. En doorgerekend naar het heden zouden dat, met inbegrip van de teksten van zijn lezingen en colleges, zeker honderd kloeke delen worden van vijfhonderd pagina's elk.

Maar drie elementen bleven constant, de jaren door. Methodisch was en bleef hij de ondogmatische onderzoeker, de ware *vrije denker* – zijn laatste toetssteen was de Rede. Geen overlevering, geen machtswoord van wie dan ook, geen reputatie garandeerde voor hem de waarheid.

Inhoudelijk was het *humanisme* zijn wezenlijke levensovertuiging, fraai genuanceerd. Ik weet dat hij de beginselverklaring van het Verbond en de toelichting daarop van harte onderschreef. Ik noemde hem ook *libertijn*. Later in zijn leven gaf hij aan die term namelijk de voorkeur boven die van het anarchisme. Vooral na de Spaanse burgeroorlog verliet hij weloverwogen de politieke implicaties van het anarchisme, hoewel hij de inzichten van die beschouwingswijze als cultuurvisie steeds meer verdiepte: de volstrekte voorrang van vrijheid en gerechtigheid. De gelijkheid was voor hem bepaald een secundair en zelfs dubieus begrip.

Anton Constandse deed mij altijd denken aan de 18e eeuwse Franse „philosoph" Denis Diderot, de ziel van de „Encyclopédie". Anton was als deze ook een vat vol brede en diepe kennis, tegelijk *lettré* en *agitator*, strijdbaar, spits en geestig, ook steeds op de rand van het gevang. Bij alle lof en eer die men Anton de laatste 25 jaar heeft toegezwaaid moet niet vergeten worden welke risico's deze kritische auteur heeft gelopen, welke armoede en alleengelatenheid hij heeft moeten doorstaan door trouw te blijven aan zijn denkbeelden.

Anton Constandse kon bij velen de indruk wekken van een onophoudelijk sarcast te zijn op een ongelegen moment, een hardnekkige negatieve

dwarsligger. Ik denk bijvoorbeeld aan zijn standpunt ten aanzien van Israël, waar velen niet veel zinnigs tegen in konden brengen maar waarbij de angel van onbehagen toch bleef haken.
Wie hem evenwel met zorg beluisterde of las, kwam algauw tot de conclusie dat deze scherpzinnige, geleerde denker mede bewogen werd door *sterke humane en artistieke emoties.* Zijn politieke analyses zijn beroemd – en berucht soms – maar dan kun je plotseling onverwacht bij hem schitterende bladzijden lezen over de mystiek van Unamuno, de levenslust van Spinoza, de tragiek van Heine, de wankelmoedigheid van Bakoenin.
Goed luisteren en lezen bracht bij het eindeloos gevarieerde werk van Constandse een reeks van verwonderingen te weeg. De felle agitator die vasthoudend kon tarten en tergen bleek een uiterst gevoelige en wellevende *heer* te zijn. Zijn onverbiddelijke zedelijk-redelijke normstelling sloot een vergevelijk en verzoenlijk slotgebaar nooit uit. Want dat was duidelijk onder allen die hem beter kenden – Anton Constandse was een ontwapend *lieve man,* attent – bij verjaardagen – hoffelijk en altijd klaar met oprechte bewondering indien iemand zijn bést had gedaan om iets te doen of te maken. Want naast zijn onvoorspelbare felle verachting voor elke vorm van verleugening, bezat hij van nature het vermogen tot diepe eerbied voor toewijding aan het waardevolle.

En daarbij kwam het meest aandoenlijke dualisme in zijn visie aan het licht. Zoals Sartre zei – en Anton citeerde hem menigmaal met enige verlegenheid, met zijn karakteristieke kleine grinnik – ,,De mens is het enige wezen waaraan iets ontbreekt".
Ik doel op het wringende in Constandse's omgang met de begrippen *geluk en plicht.* Zijn filosofische opvattingen op het gebied van de ethiek lagen heel dicht bij die van Kant, hij had grote verering voor diens geniale leerling Leo Polak. Maar de volstrekte prioriteit van het zedelijke gebod, de plicht, spoorde soms niet goed met het hartstochtelijke verlangen van Anton Constandse naar het geluk der mensen – dat in Kantiaanse zin principieel een toevallig emotioneel bijverschijnsel kan zijn van doen en laten ten gevolge van een gezindheid die primair onder het opzicht staat van de zedelijke norm.
Ontroerend kwam deze spanning aan het licht toen een tiental jaren geleden een jonge man afscheid van Anton en zijn vrouw kwam nemen om naar een revolutionair geladen gebied in Afrika te vertrekken, gedreven door het plichtsgevoel zijn uitzonderlijke capaciteiten te wijden aan een omwenteling, waarvan hij de rechtvaardiging voornamelijk ontleende aan de politieke analyses van Constandse.
Toen aarzelde Anton in vrees en toonde hij emoties die nauwelijks verhulden dat hij die jonge man eigenlijk wel tegen wilde houden. ,,Moet je je leven nou wel wagen, je bent nog zo jong!" Maar hij gaf toe dat dit het eeuwig dilemma is tussen zedelijke gezindheid en lustbehoefte, waarvan een samenval slechts in zeldzame omstandigheden plaatsvindt. Het geluksbeleven van de lustmoordenaar kan geen twist onder ethici opleveren, maar het zuivere verlangen naar een harmonisch leven, in het bewustzijn evenwel dat er fatale dingen te doen staan, dát is een *benauwende keus,* waarbij de zedelijke taak toch de voorang verleend zou moeten worden.

Zo heeft Anton Constandse vele strijdigheden onder ogen gezien, moedig ontleed en het resultaat van zijn bevindingen onverschrokken uitgedragen. Begin en einde was de vrije gedachte. Hij begreep en schetste ook gedetailleerd de aantrekkelijke, behagelijke onderkomens en de troostrijke formules van de godsdienstige mythe en hij wist en betoogde dat Unamuno gelijk had met zijn barre uitspraak: ,,De mensen hebben meer behoefte aan warmte dan aan licht." Maar Constandse stelde gedurende zijn gehele, lange leven de zedelijke plicht tot redelijk denken voorop: *het licht boven de warmte!*
Hij verloor bij het klimmen der jaren vele illusies, maar hij werd milder; hij werd pessimistischer èn hartelijker. Hij werd gevulder, innerlijk en uiterlijk. En hij werkte gestaag door, zoals hij zei: ,,Ik heb nooit anders willen zijn dan een *ambachtsman* wiens werktuig het woord was".
In één van zijn laatste publikaties zei hij het definitief: ,,Ik acht mij – in het aangezicht van de dood – een simpele schakel in een eindeloze keten van geslachten, een klein element in een grootse ontwikkeling, waarvan wij willen hopen dat ze tot een humaner en gelukkiger samenleven van vrije mensen mag leiden. Twijfel daaraan ontheft ons niet van de creatieve opdracht er gestaag aan te blijven werken."

Anton Constandse was een voornáám, maar vooral een *zeldzaam goed mens.* Zij die de bewijzen van zijn vriendschap of zijn toewijding hebben ondervonden mogen daar terecht trots op zijn.

De paus in Nederland, een ongewenste gast

door Anton Constandse. Uitg. De Vrije Gedachte, 33 blz.

Het komende bezoek van de paus geeft aanleiding tot veel kommentaar. Constandse stelde een lezenswaardige dokumentatie samen van feiten en meningen, die hierover in onze kring leven. Te bestellen door overschrijving van *f* 7,60 op girorekening no 4160018 t.n.v. De Vrije Gedachte te Rotterdam onder vermelding van de titel. (JdL)

Zijn wij

Op 5 mei zal het veertig jaar geleden zijn dat ons land is bevrijd van de Duitsers onder hun nationaal-socialistische leiders. Er was vijf jaar lang niet alleen sprake geweest van een militaire bezetting, maar ook van een fascistische en racistische terreur. Men moet die hebben beleefd en overleefd om te beseffen dat er werkelijk sprake was van een bevrijding.

Het oorlogsbeeld was tragisch: duizenden als antifascisten in gevangenschap; tienduizenden als dwangarbeiders gedeporteerd; honderdduizenden joden vermoord; aanzienlijke groepen van verzetstrijders ondergedoken, in concentratiekampen of gefusilleerd; anderen die slachtoffers werden alleen omdat ze zigeuners waren, of homosexuelen, of om vele duistere redenen; een heerschappij van wilde willekeur; en tenslotte acht maanden van massale uithongering en wraakzuchtige terechtstellingen, nadat het de bezetters duidelijk was geworden dat ze verslagen waren. Wel iedereen, die niet gecollaboreerd had met de vijand, wilde spontaan erkennen: ,,We zijn bevrijd!"

Opnieuw bedreigd

Maar na veertig jaar is bij velen de vraag gerezen of we niet opnieuw worden bedreigd, met wellicht nog grotere verschrikkingen, door een oorlogsmachinerie die ons op volle kracht naar de ondergang dreigt te stuwen en waartegenover we ons machtelozer voelen dan toentertijd jegens het nationaal-socialistische militarisme.
Was die bevrijding van veertig jaar geleden dan misschien nutteloos, of bedrieglijk? Om te proberen daar antwoord op te geven moet men zich herinneren welke vormen van evolutie of reactie het meest in de geschiedenis naar voren komen. We noemen er hier slechts twee.
In het eerste geval is er sprake van een ontwikkeling, die cultureel gewenst wordt, die werd verwacht, die tot vermenselijking van de gemeenschap leidt, tot meer gelijkheid en vrijheid. In het tweede geval echter is er sprake van een tegenstroom, van een 'negatie', van een beroep op geweld.
Soms kan men ook zeggen: door rede en geweten gaat de 'humanisering' vooruit; door driftmatigheid, agressie en angst wordt ze uitgehold. Hoeveel voorbeelden zijn er niet van massale hysterie, van psychische verdwazing in de botsingen tussen staten! De civilisatie is geen eenheid, zij is gespleten, en dat is het ontstellende karakter van wat men – zelfs zonder ironie – toch nog 'de verenigde naties' noemt.

Er is echter, bij alle vrees voor de toekomst, geen reden om de grote verworvenheden te miskennen, die mede uit

werkelijk bevrijd?

Vorige maand overleed Anton Constandse. Misschien wel het laatste wat hij schreef, was dit artikel voor Ego, het zusterblad van Humanist.

de nederlaag van het nationaal-socialisme zijn voortgevloeid. Uit het denken en het ideaal van latere generaties zijn ze niet weggewist, integendeel.
Al onmiddellijk werd – o.a. door het tribunaal, dat in Neurenberg de Duitse oorlogsmisdadigers veroordeelde – onderstreept dat de overheid geen aanspraak mocht maken op blinde gehoorzaamheid van burgers of dienstplichtigen. Wie zijn wandaden verontschuldigde met de leuze 'Befehl ist Befehl' werd gevonnist. Dat was heel belangrijk: niemand was een willoos instrument, hij mocht en moest weigeren op grond van zijn eigen geweten en verantwoordelijkheid jegens zijn medemens.

In beginsel behoorde 'gezag' bewust aanvaard te zijn, zoals dat van een arts, of een leraar, of een specialist, een vakman. Op allerlei terreinen heeft dat geleid tot emancipatie. Het handelen of geloven op gezag is aangetast in: de strijdkrachten; de overheidsdiensten, de kerken, de zeden en gewoonten. Dat laatste wil zeggen: er is veel minder neiging om voorouders te imiteren als het gaat om het liefdeleven, om de vraag of men wettelijk zal trouwen of niet, kinderen wil hebben en hoeveel. Opmerkelijk is de begeerte van vrouwen, een beroep te leren en dat te blijven uitoefenen, zelfstandiger te zijn van een man. De bewuste wil om van het eigen leven iets te maken dat men wenst, is aanzienlijk versterkt.

En dan is in de periode van 1945 tot 1975 de koopkracht zeer toegenomen en de toepassing van de techniek heeft de consumptie gediend. De verzorgingsmaatschappij van West-Europa heeft tot nu toe een deel van de crisis-rampen, die de werklozen troffen in de jaren na 1930, nog opgevangen, mede dus door de vruchtbaarheid van het productie-apparaat. Het zou verkeerd zijn, zulk een vooruitgang na de bevrijding niet te erkennen. Als men deze lijnen verder zou kunnen trekken, zou men aanlanden bij de beveiliging van de sociale en economische rechten van iedereen; een kritische houding jegens elk gezag; een begeerte naar internationale vriendschap en samenwerking.

Tegenstromingen

Vanwaar komen dan de fatale tegenstromingen? Juist door het voortbestaan van vormen van gezag, die kans zien te ontkomen aan beredeneerde controle en die in handen liggen van min of meer geheime topgroepen, in de staten en de industrieën. De gevaarlijke stoffen die worden uitgevonden zijn aan het volk onbekend, of ze nu voor de vredes- of de oorlogsproductie worden ontwikkeld. Er zijn bedrijfstakken (men denke bij ons aan de schandalen in de Ogem, de RSV, het Burgerlijk Pensioenfonds enz.) waarin een soort maffia's zonder gevoel van verantwoordelijkheid jegens het volk in multinationale clubs hun eigen gang gaan. Er zijn militaire klieken wier handelingen in principe geheim zijn. Ze leven voor elkaar in angst en verwekken massaal angst, tegen de idealen in van elke cultuur.
De geestelijke voorbereiding op oorlog wordt geraffineerd georganiseerd. Maar dat zal leiden tot ons aller ondergang. In 1945 werd nog algemeen afgewezen dat militaire leiders (zoals op grote schaal de nazi's) oorlog voerden tegen weerloze burgers. Men is nu bezig met raketten, kernwapens, 'starwars' in de ruimte, die aangewend kunnen worden voor genocide, dat is: volkerenmoord. Dat is de meest gevreesde uitholling van het bevrijdingsgevoel van 1945. Natuurlijk gaat daarmee samen het gevaar van fascime en racisme binnen de grenzen. Maar dit is veel eerder te controleren en te onderdrukken dan de wedloop in bewapening.

Volkeren, die tot bezinning komen, zullen de staten onder hun controle moeten brengen. Het is ontzaglijk moeilijk, maar de enige manier om voort te leven. En daartoe zal men de bevrijding behoren te vieren door een beroep te doen op een werkelijke 'revoltering van de geest': te weigeren bij voorbaat enig volk aan te wijzen als 'de vijand, die we vernietigen moeten'.
De positieve herinnering aan de meidagen van 1945 kan nu alleen doorwerken in afwijzing van oorlogsgeest.

Anton Constandse

Foto: ANP

K. Schippers heeft andere ogen en andere hersens dan ik. Dit lijkt een voor de hand liggende konklusie, maar ik bedoel er dit mee te zeggen: Schippers maakt mij altijd *bewust* dat hij andere ogen en hersens heeft.
De meeste schrijvers bewonder je omdat je iets van jezelf in ze herkent. Lees ik de gedichten van Kavafis, dan kan ik volkomen kapot zijn omdat hij *mijn* leven heeft beschreven. De verhalen van Reve – vooral in *Nader tot u* en *Op weg naar het einde* – beschrijven een wereld zoals ik die graag zou willen kennen, alkoholisme en liefdestragiek inbegrepen. Ik hou van de humor, ik herken de haat en het cynisme en wat ik zoek en vind is de schitterende wijze waarop het verwoord is. Laatst herlas ik het verhaal *Sally Bowles* van Christiopher Isherwood en ik besefte dat ik in mijn armetierig leven al enkele Sally's ben tegengekomen.
Ik identificeer me met boeken, met romanpersonages en met gedichten. Bij K. Schippers heb ik dat niet.
En toch bewonder ik hem mateloos.

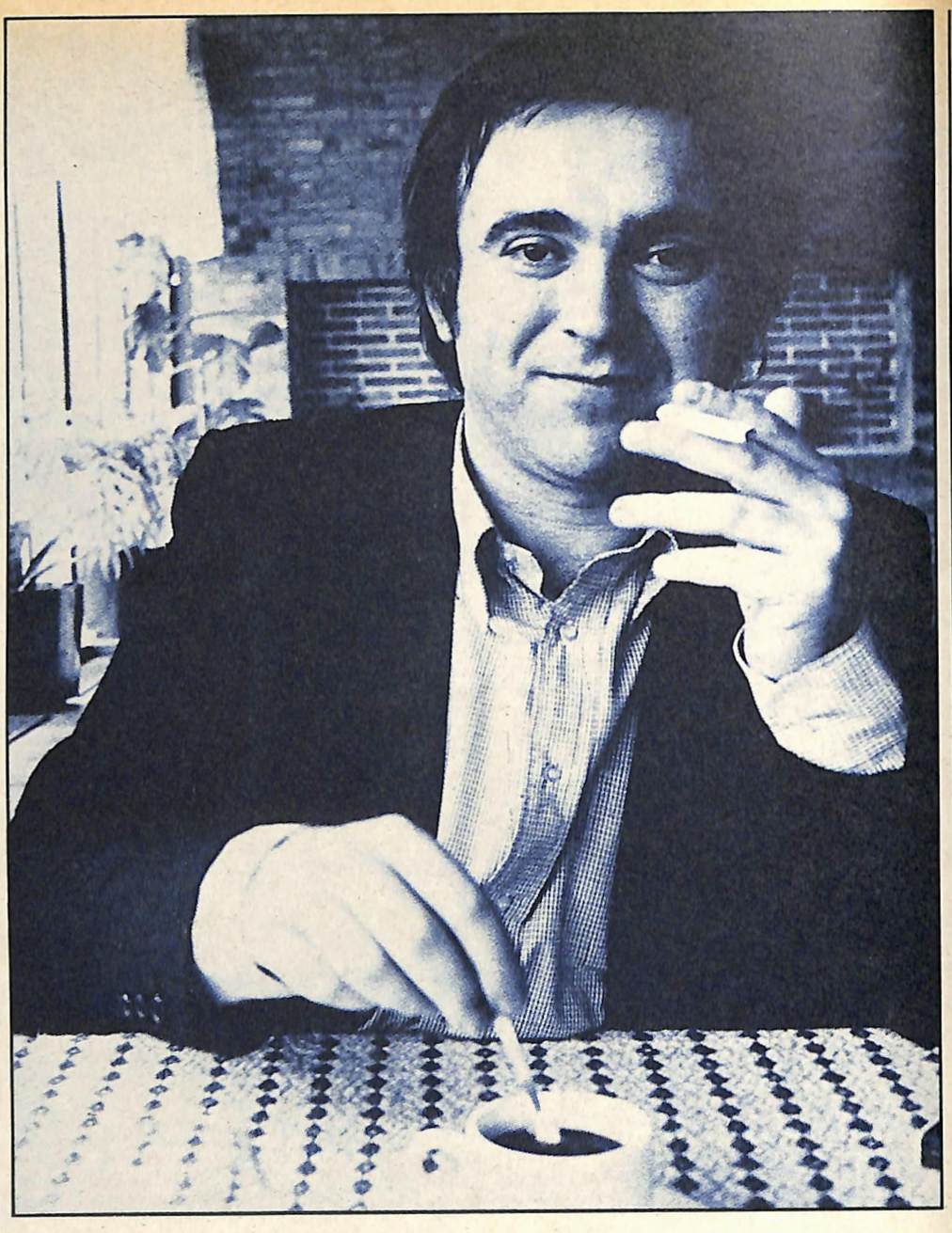

Foto: Philip Mechanicus

DOOR THEODOR HOLMAN

Zijn manier van schrijven is helder. Interessanter zijn echter z'n merkwaardige observaties: ideeën worden van een andere kant bekeken, opengesneden en leeggeslurpt. Het werk van Schippers lezen is – hoe banaal het ook moge klinken – de dingen anders gaan zien. Hij maakt close-ups van veronachtzaamde details; totalen van futiliteiten.
Voorbeeld: in 1978 krijgt Schippers het volgende idee: een man loopt steeds van zijn werk naar huis. Wat ziet hij? Om hier achter te komen, loopt Schippers tien meer keer mee met Ben ten Holter. Hij maakt daar tien „verhalen" over. Hij had er ook honderd kunnen maken. Het waardeloze is daardoor waardevol geworden. Opeens realiseer je je: is er ook een verhaal te maken van mijn dagelijkse terugkeer naar huis? Is dat ook steeds een ander verhaal? Is dat even boeiend als bij Schippers? Het antwoord luidt bij mij: nee, want het gaat om de *taal*. Schippers heeft steeds andere beelden gevonden, andere woorden, andere rangschikkingen waardoor het interessant blijft.
In een interview met Johan Diepstraten (Bzzletin mei 1980) zegt Schippers: „Een boek dat mij interesseert gaat altijd over taal".
Maar wat hem eigenlijk boeit, is wat Kees van Kooten wel eens „de achterkant van de woorden" heeft genoemd. Schippers maakt verhalen die je zou kunnen vergelijken met het doorlopen van een Taal-kursus, maar dan onmerkbaar natuurlijk. Aan het eind van de vertelling spreek je een andere taal, bedien je je van een andere grammatika. Zelf bruist hij van de ideeën. Steeds weer wil hij zaken onderzoeken. Niet beoordelen, maar begrijpen.
Ik heb dat zelf eens bij hem meegemaakt. Ik was toen redakteur van het blad Propria Cures en K. Schippers was gastredakteur. Hij bezocht de vergaderingen en ging mee naar de kroeg. We konden ademloos naar hem luisteren als hij boeiend vertelde over problemen die voor ons geen problemen waren.
„Ik heb een schilderij gezien van Jeroen Henneman. Een lamp op een tafel, maar nu heeft Jeroen ook een schaduw getekend en die klopt niet. Dat heeft hij bewust gedaan, want...' en dan volgden er een paar theorieën waardoor zo'n schilderij (dat ons, cynisch studentenvolk, aanvankelijk niets zei,) opeens iets bijzonders werd.
Ik herinner me dat ik in een dronken bui K. Schippers eens op een klein stukje papier heb laten zien dat je de vijfde dimensie kon tekenen – en aan de hand daarvan legde ik hem lallend de relativiteitstheorie uit. Schippers snapte er niets van, maar nam toch het stukje papier mee. Een paar dagen later vroeg hij midden in een gesprek of ik me dat papiertje nog herinnerde waarop ik hem de relativiteitstheorie had uitgelegd.
„Toen ik die avond thuis kwam", vervolgde hij, „vouwde ik dat papiertje nog eens open. Alle tekeninkjes en tekst waren door elkaar heen gelopen. En toen begréép ik opeens de relativiteitstheorie."
Een wijze van kijken: je konstant iets afvragen.

In het begin van het interview met Johan Diepstraten vertelt K. Schippers iets over Da Vinci waardoor je iets meer begrijpt van zijn persoonlijkheid, of beter: van zijn wijze van bespiegelen. „De

CLOSE-UPS VAN VERONACHTZAAMDE DETAILS EN TOTALEN VAN FUTILITEITEN

notities van Leonardo Da Vinci, als je dat leest heb je het gevoel dat hij alles voor het eerst ontdekte. Ik kan je twee voorbeelden geven. Iedereen zegt wel eens... zo helder als water. Da Vinci nam de taal ernstig, dus ging hij in een sloot liggen, keek naar boven en merkte dat die uitdrukking niet helemaal korrekt is. Of: hij knipte met zijn vinger vlak bij zijn oor en vroeg zich af op welke afstand je een kanon zou moeten afschieten om hetzelfde geluid gewaar te worden. Dat is een mooie opvatting van ruimte. Dat is onderzoek, en het levert meteen een fraai beeld op."
Dat ernstig nemen van taal – dat heeft Schippers ook.

Een gevaar van het betoog dat ik hierboven hou, is dat Schippers nu gaat denken dat ik, een bloedserieuze, ernstige huiskamerfilosoof zou zijn. Hij is echter één van de grappigste mensen die ik ken. Daarnaast is de grap trouwens een onderwerp van voortdurende studie bij K. Schippers.

Net uit is zijn boek *Een liefde in 1947*. Ik heb het goedbeschouwd net gelezen en ben er diep van onder de indruk. Als ik deze recensie niet zou moeten schrijven, zou ik het meteen wéér gaan lezen, want ik weet dat ik veel heb gemist. Op bijna elke bladzij staat iets moois, iets interessants, iets komisch. Een vervelende recensent vitte dat in het boek het woord „vraagstuk" nogal vaak voorkomt. Hij heeft gelijk, maar beseft niet dat het zien van die „vraagstukken" en de eigengereide „oplossingen" die worden gegeven, de schoonheid van het boek uitmaken.
Het verhaaltje van *Een liefde uit 1947* is eigenlijk simpel. Een man van 47 herinnert zich een vakantieliefde uit 1947. Hij was toen elf. Zijn „liefde" was vijf jaar ouder. In 1948 ontmoet hij zijn „liefde" weer op vakantie. Daarna gaat zij „over the ocean" naar Amerika. Dit boek gaat over misschien wel de mooiste van alle liefdes: de onmogelijke liefde. De dichter Perk had zijn Mathilde en K. Schippers had deze zestien, zeventienjarige schone van wie hij eigenlijk niets anders weet dan hoe ze eruit ziet. Wat herinner je je op je elfde, twaalfde jaar? Flarden, kleuren, impressies. Kun je je op grond van dit soort details een beeld van iemand vormen. In hoeverre is dat beeld waar? En hoe moet je dan denken? En wat is de waarde ervan? Het is het koesteren van de illusie.
De illusie vormt ons leven. Dromen zijn bedrog – zeker. Maar ze vormen ons net zoals de realiteit. Wat is de zin van het leven als er geen illusies meer zijn? Wat is de zin van de liefde als er geen illusie meer is?
In 1976 dichtte K. Schippers in de bundel *Een vis zwemt uit zijn taalgebied:*

Liefdesgedicht

Jij hebt de dingen niet nodig
om te kunnen zien

De dingen hebben jou nodig
om gezien te worden.

Dit kleine versje zou als motto voor het nu net verschenen boek kunnen dienen. Als ik het boek ga herlezen, zou het me overigens niets verbazen als ik deze „stelling" ergens zou tegenkomen.
Wat niet bestaat – zo blijkt voor mij uit dit gedicht – heeft voor K. Schippers net zo veel waarde als wat wel bestaat, het krijgt pas betekenis als je het opmerkt. Zo is het met de liefde ook: de illusie is waardevol, want er is sprake van liefde.
Het milieu van de ik-figuur wordt in *Een liefde uit 1947* nogal uitgebreid beschreven en is dus van belang. Ook hier speelt de illusie een merkwaardige rol. De vader is amateurgoochelaar. Al van jongsaf heeft de ik-figuur geleerd dat wat plotseling weg is, niet echt is verdwenen – ook zijn jeugdliefde niet. Verder stamt vader uit een oud Fries zigeunergeslacht. Eigenlijk is vader bankier. Vader zorgde altijd voor „lichte herscheppingen van gebruiksvoorwerpen". Met andere woorden: alles kreeg een andere betekenis; in nood kan een vork als kam dienstdoen.
In het begin van het boek zien we vader achter de piano plaatsnemen. Hij zit te ver van de piano af – hij brengt niet de kruk naar de piano, maar hij wil de piano naar de kruk brengen. Het is een bijzonder komische sketch in de antieke zin van het woord, maar het geeft ook de eigenaardige omkeringen in dit milieu aan. Moeder voegt weer een andere dimensie aan de illusie toe; zij is afkomstig van de Italiaanse comedia dell'arte. Zij zorgt ervoor dat het dagelijks leven drama wordt; zij zet alles op z'n kop, zij manipuleert, kortom: theater. Het is een milieu waarin alles wordt gerelativeerd; overal worden grappen op gemaakt. Niets is wat het lijkt – alles is anders.

Het zal duidelijk zijn dat een jongen van elf vaste punten nodig heeft. Hij zit eigenlijk in een soort religieus milieu zonder godsdienst. De kerkgang is vervangen door de gang naar het circus. (Mooi beeld: de kerk neemt zichzelf serieus, het circus niet. In het circus wéét je dat het een illusie is – je betaalt voor de truc). In het circus is niets waar; de clown is eigenlijk niet leuk, maar droevig – en bestaat eigenlijk niet. De trapezewerkers zweven niet echt, en de leeuwen zijn getemd en niet wild.
Het zal geen verwondering wekken dat de ik-figuur in de reclame terecht komt. Het aan de man brengen van illusies. Je kan alles verkopen, elke droom. Ook hier weer verwijs ik naar het liefdesgedicht: *Jij hebt de dingen niet nodig om te kunnen zien. De dingen hebben jou nodig om gezien te worden.*
Het is allemaal effekt, relativering. Een grap. Paradox.

De ik-figuur uit het boek fantaseert over zijn liefde uit '47. Hij zal haar terugzien. Hij ziet haar ook terug. Vele, vele jaren later.
We zaten zwijgend tegenover elkaar.
Ze keek me ernstig aan en verbrak de stilte.
„Weet je dat we vroeger van die diepgaande gesprekken hadden," zei ze. „Dat herinner ik me nog wel."
Wat moest ik zeggen? Ik had het gevoel dat ieder antwoord verkeerd kon zijn.
Dan zegt ze.
„Over woorden."
Ik liep de tuin uit en ging lukraak rechtsaf de laan, de weg in.
„Over woorden."
Zeezout, appels, wadden en bramen, letters en cijfers, kleuren en zeeën, regen en landerijen, hoepels en cirkels en ballen, licht, ruimte, schaduwen, de wereld had ik voor haar herschapen, landen verwisseld, olifanten verkleind, tafels verplaatst.
Over woorden?
Ik raapte een kastanje op en lachte.
Misschien had ze er toch iets van gemerkt."

Zo eindigt het boek.
Wat zou ze gemerkt moeten hebben? Dat het geen illusie was? Dat het echte liefde betrof. Dat het alleen om de woorden gaat?
Ik ga het nòg een keer lezen.
Met andere ogen en hersens.

K. Schippers: „Een liefde in 1947". Uitgeverij Querido. Prijs ƒ 29,50.

DE FOLTERAAR: IDEALIST OF NIHILIST?

„Martelen is mensenwerk" luidt het motto waaronder Amnesty International opnieuw (de eerste was in 1972) een campagne tegen het martelen is begonnen. Het is om meerdere redenen een goed gekozen motto. Allereerst omdat het martelen inderdaad het werk van mensen is en dieren het bijvoorbeeld niet kennen. Ook hebben opgravingen van pre-historische skeletten uitgewezen dat martelen onbekend was in de tijd dat de mens nog in zijn „dierlijke" fase verkeerde. Men doodde een tegenstander om zich te voeden of om andere redenen, maar dit geschiedde zonder dat het lijden van het slachtoffer kunstmatig werd gerekt. Vandaar dat Egon Larsen in zijn geschiedenis van Amnesty International schrijft: „De mens schijnt enige honderdduizenden jaren zonder marteling geleefd te hebben, en schijnt deze pas de laatste duizend jaar te praktizeren". Het martelen is dus paradoxaal genoeg een produkt van onze civilisatie.

Maar als we dan spreken over martelen als mensenwerk dringt zich vanzelfsprekend de vraag op: om wát voor mensen gaat het hier? Wat is het profiel van de folteraar? Wat is de gezindheid die martelen mogelijk maakt?
Het is al weer enige tijd geleden dat Harry Mulisch hierover een interessant boek heeft geschreven: **De zaak 40/61.** Het ging om een verslag van het proces dat voor de arondissementsrechtbank te Jeruzalem gevoerd werd tegen een van de grootste folteraars uit de westerse geschiedenis: Adolf Eichmann. Frappant is dat Mulisch hem tekent als een „rustige, plichtsgetrouwe ambtenaar".

Tijdens zijn verhoren heeft hij verklaard, dat hij geen antisemiet is, dat hij de officiële partijlektuur nooit gelezen heeft en *Mein Kampf* slechts oppervlakkig en onvolledig. Hij interesseerde zich niet erg voor Hitler. Hij gehoorzaamde alleen. Het medium moet geloof hebben in de hypnotiseur, maar Eichmann was een medium zonder geloof of hypnose. Himmler geloofde in Hitler, maar Eichmann alleen aan het bevel. (Uit „De zaak 40/61").

Tot alles in staat

Volgens Mulisch is Eichmann dus niet iemand die brandde van geloofsijver, maar eerder iemand die niets gelooft, geen waarden heeft en slechts braaf doet wat hem wordt opgedragen. Als in dezelfde jaren niet Adolf Hitler maar Albert Schweitzer rijkskanselier was geweest, schrijft Mulisch, en Eichmann had bevel gekregen om alle zieke negers naar modernere hospitalen te vervoeren, dan had hij het zonder mankeren uitgevoerd. Kortom: „hij is niet zozeer een misdadiger, als wel tot alles in staat".
De theorie van Mulisch is interessant, zeker, maar zou deze ook opgaan voor de folteraar in het algemeen? Een ding is zeker: het is niet in overeenstemming met wat Larsen omtrent het profiel van de doorsnee-folteraar opmerkt. Hij wijst erop dat vele folteraars, „zoniet de meesten, een zeker pervers genot aan hun praktijken ontlenen en zich geregeld uitleven in het pijnigen van de geslachtsdelen van de slachtoffers – waardoor deze gewoonlijk naakt worden uitgekleed: hun naaktheid wijst op zichzelf al op de seksuele neigingen van de folteraars".

Het goede doel

Ook valt met het model van Mulisch niet goed te begrijpen dat vooral aan het begin van de twintigste eeuw het martelen enorm toenam. Aan Mussolini valt de twijfelachtige eer ten deel het tot één van de fundamenten van zijn staatsbeleid te hebben gemaakt. Het werd tevens veelvuldig toegepast in nazi-Duitsland. Martelen lijkt toch wel iets te maken te hebben met totalitaire regime's, waarbij de beulen voor „het goede doel" tot een en ander bereid zijn. Dit is op indringende wijze beschreven door de, sinds de PC-Hooft-rel bekende, Cornelis Verhoeven. In **Folteren om bestwil** (1977) schrijft hij: „In het moderne beulswerk lijkt het sadistisch vakmanschap nog versterkt te worden door een ideologische en politieke overtuiging". De folteraar heeft een ideaal en wil dat ten koste van alles realiseren. Hij zegt dat hij zijn werk met tegenzin doet, maar voert aan dat het nodig is, althans voorlopig, want als het ideaal

" HET POSTKANTOOR..?: BIJ HET PLEIN VAN DE ONAFHANKELIJKHEID LINKSAF, LANGS HET VOORMALIG GERECHTSHOF, HET BUREAU VAN DE CENSUUR, DE BINNENLANDSE VEILIGHEIDSDIENST, DE SPECIALE VEILIGHEIDSDIENST, DE CENTRALE INLICHTINGENDIENST TOT DE GEVANGENIS DAN RECHTSAF TOT DE MILITAIRE GEHEIME POLITIE EN... "

bereikt is zal er voor altijd vrede en rust zijn. De folteraars en hun ideologische leiders ,,maken mensen ondergeschikt aan een systeem of een waarheid, offeren het heden op aan de toekomst en het individu aan wat zij als gemeenschap zien".

Nihilist of idealist

Men ziet, de benadering van Verhoeven is kompleet anders dan die van Mulisch. Voor Mulisch is de folteraar eigenlijk een ,,nihilist", iemand die niets gelooft, voor geen enkel ideaal ijvert, maar slechts machinaal zijn werk uitvoert. Voor Verhoeven is de folteraar juist iemand die brandt van geloofsijver en die aan zijn idealen van een utopische maatschappij (een duizendjarig rijk of een klasseloze maatschappij) het geluk van enkelingen meent te moeten opofferen.
Wie er gelijk heeft? Ik weet het niet. Misschien beiden. In ieder geval kan men uit de twee boeken iets leren. Uit **De zaak 40/61** dat men niet blindelings mag en kan vertrouwen op de autoriteiten of ,,het bevoegd gezag". En wat men uit **Folteren om bestwil** kan leren is eigenlijk datgene dat door humanistische denkers als Erasmus, Voltaire, Herder en Kolakowski voortdurend onder onze aandacht is gebracht: dat geen enkel ideaal het waard is om konkreet menselijk leven aan op te offeren.
Dat laatste klinkt misschien triviaal. Toch schreef Jean Paul Sartre nog in 1973: ,,een revolutionair regime moet zich ontdoen van een zeker aantal individuen die het bedreigen, en ik zie daartoe geen ander middel dan de dood. Uit een gevangenis kan men altijd ontsnappen". Dat is de traditie van het waar-gehakt-wordt-vallen-spaanders en men-kan-geen-omelet-maken-zonder-eieren-te-breken, de traditie van de utopische verbeelding en daar dan wel wat voor op willen offeren.

Humanisme: twijfel brengen

Het lijkt mij een van de grote taken van een hedendaags humanisme om die ideologie van het folteren en doden om bestwil voor te houden dat nooit konkreet levende individuen opgeofferd mogen worden voor een of ander schimmig ideaal van een volmaakte maatschappij. Wat het humanisme zou kunnen doen is twijfel brengen, twijfel aan al die edealen die de folteraar en zijn leider voor ogen staan. Terecht schrijft Verhoeven dat de enige mens die nooit kan folteren de scepticus is. Immers hij acht de idealen van de utopische maatschappij die de folteraar en zijn baas voor ogen staan nooit zo zeker en onaantastbaar dat hij het gerechtvaardigd acht hiervoor groot menselijk leed te berokkenen. En dat is zeker geen gering voordeel van de twijfel.

Paul Cliteur

Literatuur:
Egon Larsen, De geketende vlam, geschiedenis van Amnesty International, Amsterdam, 1978
Paul Cliteur, Folteren, in: Rekenschap, sept. '84

TIELMAN EN DE VERLOEDERING

Vorige maand was de weekeditie van Het Vrije Volk gesierd met een paginagroot interview met HV-voorzitter Rob Tielman. Onder de noemer Hart op de Tong maakt journalist Joost van den Hooff (meestal voortreffelijke) interviews met interessante mensen. Onlangs mocht Rob Tielman dus zijn hart uitstorten en dat laat de HV-voorzitter zich meestal geen tweede keer zeggen.
In het begin van het interview windt hij zich vreselijk op over het feit dat tweederde van ons onderwijs bijzonder onderwijs is, terwijl maar eenderde van de bevolking dat echt wil. Ook maakt hij zich kwaad over het CDA dat zegt dat christelijke instellingen moeten kunnen blijven diskrimineren. „Ze mogen van mij hun diskriminerende scholen houden, maar dan wel zélf betalen", oordeelt Tielman. „Als dat zou gebeuren, zou de animo om te diskrimineren wel teruglopen, want dan voelen de ouders het in de portemonnee. Niet dat dat zal gaan gebeuren. Want dan loopt de animo om kinderen naar het christelijk onderwijs te sturen, wel zeer terug."
„Dus", konkludeert Rob Tielman in het interview, „gooit men het op de vrijheid van onderwijs." Hij vindt dat schijnheilig, want het gaat om de macht van de konfessionele besturen.

In Het Vrije Volk verhaalt de HV-voorzitter ook uitgebreid over zijn ervaringen tijdens een bezoek aan de Verenigde Staten. Hij is vreselijk geschrokken van de Amerikaanse samenleving, van de dogmatische christelijke opvattingen die er de overhand dreigen te krijgen. Maar ook van de schrille tegenstellingen tussen arm en rijk in het machtigste land van de wereld.
Terug in Nederland keek hij waarschijnlijk met hernieuwd optimisme naar onze maatschappij. Hij is van mening dat de samenleving niet verloedert, maar integendeel „opener en eerlijker is geworden in wat er fout gaat."
Als voorbeeld noemt hij de RSV-enquête. Verder stelt Rob Tielman hierover: „Mensen worden niet meer geloofd op hun mooie woorden. De aandacht richt zich ook meer op de witteboordenkriminaliteit. Het zou dus wel eens kunnen dat het juist beter met onze samenleving gaat."
„Wat gebeurde er vroeger niet allemaal achter de voordeur? De vrouw werd geslagen, kinderen mishandeld. Nu komt dat allemaal naar buiten. Het lijkt dus erger, maar vroeger was het er ook al. Neem de *potenrammerij*. Meer agressie? Ik denk het niet, het is alleen zichtbaarder geworden. Vijftien jaar geleden gebeurde het ook, alleen durfden homo's toen nog geen aangifte te doen. Nu wel. Het lijkt of de positie van homo's achteruit gaat, maar het tegendeel is waar. Zo is het ook met die zogenaamde verloedering. We hebben alleen een andere manier van met elkaar omgaan. Vroeger deden we of allerlei problemen er niet waren, nu komen we er veel eerlijker voor uit. En de jeugd van tegenwoordig heeft nooit gedeugd, dat zal dus ook altijd wel zo blijven," besluit Rob Tielman. (HvH)

KONGRES - AMENDEMENTEN GAAN VOORNAMELIJK OVER MANIFEST

De meeste amendementen op de kongresvoorstellen betreffen het konsept Humanistisch Manifest, zodat op het komend kongres een inhoudelijk interessante discussie mag worden verwacht. Het meest vergaand is het voorstel van Lochem om helemaal niet over het Manifest te praten omdat het Humanistisch perspektief nog niet herzien is. Het hoofdbestuur is van mening dat niet langer gewacht kan worden met het vaststellen van een plan voor de komende twee jaar ter verwezenlijking van onze maatschappelijke doelstellingen: „de oude Perspectief-punten (die overigens uit 1973 stammen) geven onvoldoende houvast om op de huidige actualiteit te kunnen reageren."
Afgezien van taalkundige wijzigingsvoorstellen zijn de belangrijkste diskussiepunten de volgende. Amersfoort stelt voor dat in het Manifest een zin wordt opgenomen waaruit blijkt dat het HV tegen plaatsing van de kruisraketten is, en Utrecht stelt iets soortgelijks voor met betrekking tot het Amerikaanse Star-wars-projekt. Zoals bekend is dit een gevoelig liggend punt in het HV. Het hoofdbestuur stelt daarom dan ook voor om de zin te handhaven dat de bewapeningswedloop moet worden doorbroken. Mocht het kongres zich toch over de kernwapens en de buitenaardse wapens willen uitlaten dan zouden meerder- en minderheidsstandpunten in het Manifest tot uiting moeten komen, aldus het hoofdbestuur.
Voor punt 9 (recht op werk en vrije tijd) wordt mede op advies van de vrouwengroep een geheel nieuwe tekst voorgesteld door het hoofdbestuur: *„Alle maatschappelijk nuttige bezigheden, betaald (beroepsarbeid), onbetaald (vrijwilligerswerk), en in de verzorgende sfeer (kinderen-, ouderen-, en zelfverzorging) dienen zo menswaardig mogelijk over mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, te worden verdeeld. Hierbij heeft elk individu vanaf 18 jaar recht op economische zelfstandigheid. Daarnaast dient gestreefd te worden naar een herziening van het denken over arbeid, op dat betaald werk geen hoger aanzien meer zal hebben dan onbetaald werk en werk in de huiselijke sfeer. Het HV zal zelf het vrijwilligerswerk bevorderen, zowel landelijk als plaatselijk. Tevens zal stelling worden genomen tegen de tendens betaald werk om te zetten in onbetaald werk."*

Amersfoort stelt voor om punt 10 (recht op overleven) te laten eindigen met de zin: „Maatregelen tot vermindering van het mensonwaardig gebruik van verslavingsmiddelen zullen wij helpen bevorderen." Het hoofdbestuur heeft hiertegen onoverkomelijke bezwaren omdat daarmee gesuggereerd wordt dat alle maatregelen onze steun zouden verdienen. In plaats daarvan stelt het hoofdbestuur voor: „Door doelmatige voorlichting moet het gebruik van verslavingsmiddelen worden tegengegaan. Verbodsbepalingen zijn gerechtvaardigd indien derden geschaad worden als gevolg van een dergelijk gebruik."
Bussum wil waarborgen dat het hoofdbestuur de gestelde maatschappelijke doelen ook zal nastreven. Het hoofdbestuur verwijst in dit verband naar de toezichthoudende rol van de verbondsraad.
De overige voorstellen zijn meer organisatorisch van aard. Zo wil Amsterdam dat de kongresvoorstellen uitgebreider dan nu het geval is in de Humanist als verenigingsorgaan aan de orde worden gesteld. Het hoofdbestuur wijst erop dat de Humanist zich ook richt op een breder publiek, en dat alle belangstellenden de betreffende teksten kunnen opvragen, hetgeen niet op overweldigende wijze blijkt te gebeuren. Bussum wil de mogelijkheid openen dat men lid is van het HV zonder de Humanist te ontvangen. Het hoofdbestuur wil daarover een opiniepeiling in het kongres houden alvorens daarover een voorstel te formuleren.

Rob Tielman

Hoofdbestuur ondersteunt initiatief-wetsontwerp euthanasie

Het hoofdbestuur heeft zich in zijn vergadering van april geschaard achter het initiatief-wetsontwerp van D'66 inzake euthanasie, behoudens een aantal kanttekeningen die aan het parlement zullen worden medegedeeld. Datzelfde geldt voor het standpunt van de Nationale Ziekenhuisraad inzake euthanasie. Het hoofdbestuur was minder gelukkig met een interne nota van het Humanistisch Studiecentrum Nederland inzake ongevraagde euthanasie, en zal daarom een eigen werkgroep instellen om zich over deze problematiek te beraden.

Na het gevoerde overleg met de regering en een aantal politieke partijen zal het hoofdbestuur ten behoeve van de komende verkiezingen een „humanistisch verlanglijstje" opstellen met punten die van groot belang zijn voor de humanistische beweging in Nederland. Dan kan met name van belang zijn bij het opstellen van landelijke en plaatselijke verkiezingsprogramma's. Men denke daarbij aan de bekostiging van humanistisch vormingsonderwijs op de openbare scholen.
Er bereiken ons steeds meer klachten over de agressieve en sektarisch aandoende werkwijze van de zogenaamde Humanistische Partij. In de Verbondsraad zal aandacht besteed worden aan de mogelijkheden van de plaatselijke gemeenschappen daaraan iets te doen.
De taakverdeling binnen het hoofdbestuur voor na het komende kongres is vastgesteld onder het voorbehoud van goedkeuring van de kandidaatstelling door het kongres. Afgesproken is dat zo spoedig mogelijk een of meer vrouwen in het dagelijks bestuur moeten worden opgenomen. De beleidsplatforms is verzocht tot een zodanige herschikking van taken en verantwoordelijkheden te komen dat er zo min mogelijk overlappingen blijven bestaan. Het hoofdbestuur beraadt zich momenteel op haar interne funktioneren en dat van het management van het landelijk humanistisch centrum. De management-commissie zal binnenkort met voorstellen komen ter verbetering van het funktioneren van de werkorganisatie op het Erasmushuis.
De deelname van het HV aan de week van Amnesty tegen het martelen was een sukses: de humanistische delegatie verkreeg de toezegging dat wij Iran mogen bezoeken om de positie van humanisten aldaar te inspecteren. In overleg met de internatiale humanistische unie wordt bekeken welke vorm dat bezoek zal krijgen. **Rob Tielman**

HV-café is niet meer

Het café dat periodiek in het Erasmushuis werd gehouden, meestal in samenhang met een thematische avond, is voorgoed gesloten. De belangstelling was de laatste tijd zeer teruggelopen.

HET HV-GEBEUREN

Sociëteit vrouwen

De gemeenschap Utrecht van het Humanistisch Verbond is in maart gestart met een sociëteit voor vrouwen. De soos-avonden zijn gepland op elke eerste woensdag van de maand en worden gehouden in de kantine van het Erasmushuis, Oud Kerkhof 11 in Utrecht. De bedoeling is humanistisch denkende vrouwen in de gelegenheid te stellen elkaar in ontspannen sfeer te ontmoeten en te leren kennen.
De eerste avond was bedoeld ter kennismaking in gezellig samenzijn. Op de tweede avond is een korte film getoond over het verschil tussen het beeld van de vrouw zoals dat in reklame en voorlichting naar voren komt en het werkelijke beeld dat door de praktijk wordt aangetoond. Als invalshoek voor verdere diskussie leverde dit thema zeer geanimeerde gesprekken op.
De werkgroep bereidt nu een diskussie voor over de vraag of humanisme kan samengaan met meer spiritueel gerichte overtuigingen, die via theosofie, filosofie e.d. worden uitgedragen (reïncarnatie, invloed van planeten e.d.). Belangstellenden zijn van harte welkom op de eerstkomende soos-avonden op woensdag 1 mei en/of 5 juni. Het korrespondentie-adres van de werkgroep is: Linnaeusstraat 37, 3553 CC, in Utrecht. Nadere informatie is telefonisch te verkrijgen onder de nummers (030) 514692 en 932878.

Kursus Humanistische uitvaartbegeleiding

In november 1985 is er weer een mogelijkheid tot het volgen van de kursus humanistische uitvaartbegeleiding. De kursus wordt gedurende **twee weekenden** gegeven van vrijdagavond t/m zondagmiddag op een centraal punt in het land. Data: 8, 9 en 10 november en 22, 23 en 24 november.
De kursus is bedoeld voor hen die uitvaartbegeleiding als vrijwillig(st)er willen gaan doen. In beperkte mate kunnen echter ook mensen meedoen die persoonlijk of beroepsmatig (bijv. geestelijk raadslieden) in het onderwerp geïnteresseerd zijn.
Aan de kursus zelf zijn voor de deelnemers geen kosten verbonden; voor overnachtingen en maaltijden wordt een bijdrage gevraagd.
Voor meer informatie over humanistische uitvaartbegeleiding en/of de kursus kunt u bellen of schrijven naar mevrouw Marian Termeer op het Landelijk Humanistisch Centrum.

Toneel voor jong en oud

In september 1985 start de jongerengroep van het Verbond (afdeling Ede-Wageningen-Veenendaal) een toneelprojekt.
We willen met ons allen een toneelstuk maken over een ons aansprekend Humanistisch onderwerp. Daarna willen we door middel van een opvoering van dit stuk (voor eigen en andere afdelingen) hierover met andere humanisten (m/v) van gedachten wisselen. Deelname aan dit projekt is bedoeld voor jongeren van het HV en voor hen die sympathiseren met de humanistische levensovertuiging. Naast dit toneelprojekt voor jongeren ben ik nieuwsgierig naar belangstelling van ouderen hiervoor. Dit om te peilen of het zinvol is in de toekomst vaker van dergelijke projekten (voor jong en oud) te starten.
Voor opgaven of informatie kunt u terecht bij: Wouter Ribbels, Harnjesweg 1, 6707 ET Wageningen, tel.: 08370-12179.

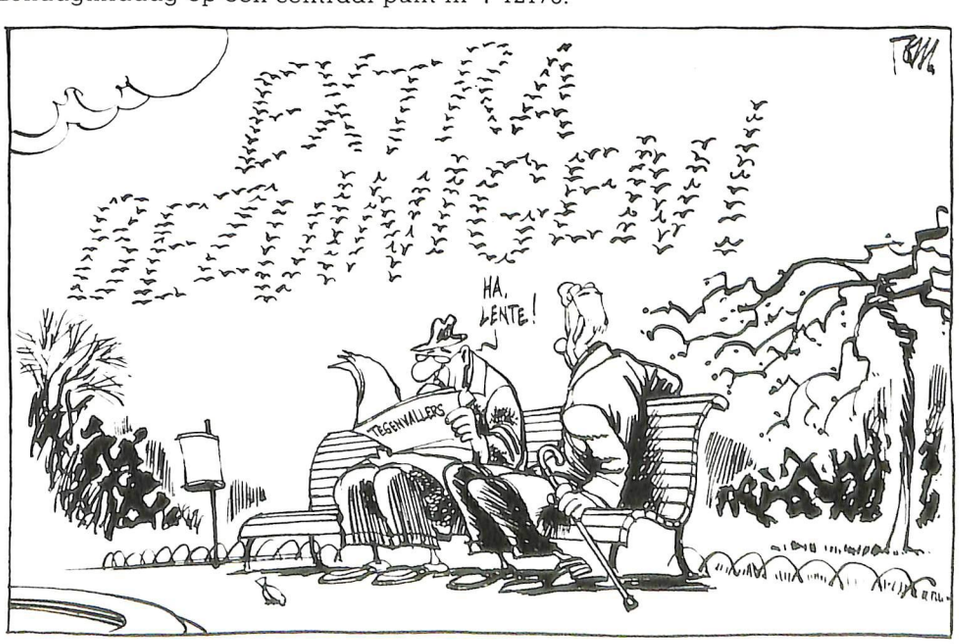

GEMEENSCHAPSNIEUWS

Deze kolom bevat een beperkte keuze uit plaatselijke bijeenkomsten, die in principe voor iedereen toegankelijk zijn.

Alkmaar houdt op zaterdag 8 juni de jaarlijkse **familiedag,** ditmaal in „De Kloeck" te Schoorl. Nadere informatie en opgave bij het sekretariaat B. Aardema, tel. 02206-3886.
Amsterdam: In de serie lezingen over **„Voorbeeldige vrouwen"** is ook een **weekend** over dit onderwerp gepland o.l.v. Christien Quispel. Dit vindt plaats van donderdag 9 mei t/m zaterdag 11 mei in de Volkshogeschool „Noord-Brabant" te Oisterwijk. Thema: **Inspirerende vrouwelijke (voor)beelden.** Nadere informatie bij Mw. G. Eleveld-Santing, tel. 020-761820.
Dordrecht: Op zondag 12 mei om 10.30 uur spreekt **Dr. W. Klever** over de betekenis en het werk van **Spinoza**, in zaal De Schakel, Singel 341 te Dordrecht.
Eindhoven: Woensdag 8 mei om 20.00 uur is er een diskussie-avond over **„Porno"** verzorgd door **Rob Schmidt** en de Eindhovense **HV-vrouwengroep.**
Plaats: Parkhotel, Alb. Thijmlaan 18 te Eindhoven (zij-ingang).
Midden-Holland: Deze gemeenschap organiseert in samenwerking met het Goudse 5-mei comité een alternatieve herdenkingsbijeenkomst. Zondag 5 mei om 10.00 uur zal **Prof. Dr. Piet Thoenes** een bezinningsrede uitspreken over het thema: **„Vrijheid... blijheid?"** in de Agnietenkapel (nabij de Markt bij het stadhuis) in Gouda. Tevens zal de Capella Antiqua Goudensis een **konsert** verzorgen van 17e en 18e eeuwse komponisten. De **tekst** van de rede van Thoenes is te bestellen door overmaking van ƒ 6,– op giro 265966 van de penningmeester HV Midden-Holland te Gouda.
Noordoostpolder: Op donderdag 9 mei om 20.00 uur presenteren **Carry en Luuk Jongbloed** een programma in het Muzisch Centrum, kamer 35, te Emmeloord onder de titel **„Geen televisie vanavond"**. In het programma wordt gebruik gemaakt van poppen, schimmen, maskers en prenten. Bezoekers kunnen luisteren én meedoen.
Sneek organiseert dit jaar de **gewestelijke „Lentedag".** Op zondag 12 mei om 10.00 uur vertrekt men vanaf de Jousterkade te Sneek voor een **boottocht** van 7½ uur door Zuid-West Friesland, met o.a. een bezoek aan het stadje „Sloten".
Nadere informatie en opgave bij Jan Greidanus te Sneek, tel. 05150-13747.
Zwolle: Op zondag 9 juni om 10.30 uur spreekt **H. T. Sie Dhian Ho** uit Hengelo over het onderwerp „Een humanistische visie op de problematiek van de **etnische minderheden** in Nederland".
Plaats: de Hilde van de Havezathe, Gombertstraat te Zwolle (ingang t/o Ravelstraat).

Jac van den Oort

QUATRE-MAINS

Tekst: Koos Meinderts. Muziek Harrie Jekkers

7. Een dief van verdriet

Af en toe kijkt mijn moeder op van haar boek. Haar ogen schieten als rusteloze vissen heen en weer achter het glas van haar leesbril. „Hoe verzin je het allemaal?" zegt ze en leest weer verder in „Mooi Meegenomen", mijn eerste kinderboek over een dromerig jongetje en zijn oma: „De liefste oma van de hele wereld." Opeens begint mijn moeder te lachen. „Dat wilde jij vroeger ook", zegt ze. „Wat?" vraag ik. „Beroemd worden." Hardop leest ze voor: *(...) „Zou jij meewillen in een raket?" „Ikke... in een raket? Ik kijk wel uit. Naar de maan zeker. Mij niet gezien." „Ik zou anders wel willen", ging Paul door. „Dan word je beroemd. Dan kent iedereen je. Dan word je herkent op straat en alles."*
Beroepsvoetballer heb ik willen worden. Een echte prof, in de voetsporen van Puskas en Di Stefano. Alleen hun namen al. Koos Meinderts, dat klonk toch nergens naar. En vooruitlopend op een glanzende sportcarrière heb ik mijn naam omgedraaid en mezelf een tijdlang Subokaj Stredniem genoemd.
Filmster leek me ook wel wat. Ik zag mijn klasgenoten al vechten om mijn foto, gratis bij de klapkauwgom. Ik had er zelfs al over nagedacht hoe ik me zou laten fotograferen, met of zonder bril. Zonder die stomme rotbril was ik mooier, maar zou ik op straat dan wel herkend worden?
„Jij wilde vroeger altijd van die rare dingen", zegt mijn moeder. „Raar? Iedereen wil als-ie klein is toch beroemd worden?" verdedig ik mijn kinderdromen. Mijn moeder begint weer te lachen. „Maar jij wilde later dief worden!"
Ik herinner het me weer. Dief heb ik willen worden. Ik heb mijn vader zelfs gevraagd of er niet een opleiding was. Een Dievenschool, waar je de fijne kneepjes van het vak kon leren. De affiches heb ik overal zien hangen, in de stad, op het politiebureau en bij de grens. Gezocht: Meesterkraker Koos M. Dead or alive. Beloning *f* 10.000,–.

Mijn moeder zit weer verdiept in „Mooi Meegenomen". Ze zit aan de hoge tafel, met haar rug naar de boekenkast, waarin ik vroeger „De zee laat niet meer los" het mooiste boek vond: een prachtige titel, lekker dik en perfekt van geur. Ik heb het nooit gelezen. Straks komt mijn boek ook in die kast te staan, ongetwijfeld op een zichtbare ereplaats, in het blikveld van koffie- en theevisite. Ik heb nooit schrijver willen worden.
Mijn moeder slaat een bladzij om. Onrustig begint ze met haar voeten over het tapijt te schuifelen. Lelijke benen heeft ze. Spataderen ontspringen als zwartblauwe rivieren vanonder haar jurk en verdwijnen meanderend in haar pantoffels. Acht kinderen heeft ze gedragen. Ik sta op, ga achter haar staan, leg een arm om haar heen en lees over haar schouder mee: *(...) Paul tekende met een stokje een hoofd in het zand. „Was opa erg ziek, toen hij stierf?" vroeg Paul. Hij tekende op het hoofd een hoed met een veer. „Hij was broodmager op het eind. Je kon zo zijn horloge over zijn hand schuiven." „Wat had-ie dan?" Oma antwoordde niet meteen. „Iets aan zijn longen", zei ze toen. Paul veegde met een stokje de tekening weg. Hij streek het zand glad. „O... longkanker. Dan rookte hij zeker veel. Als je teveel rookt, dan krijg je longkanker. En dan ga je dood." (...)*
Mijn moeder huilt zonder geluid. Zij heeft model gestaan voor de oma in mijn kinderboek. Haar man is gestorven aan longkanker. Ik heb hem zien liggen, mijn vader in de armen van mijn moeder. Gestorven in hetzelfde bed als waarin ik ben verwekt.
Mijn moeder draait haar hoofd naar mijn gezicht.
„Je hebt een mooi boek geschreven, jongen."
Ik voel me een dief van haar verdriet.